

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

HİTİT ORDU DÜZENİNDE YER ALAN BAZI ASKERİ TERİMLER, GÖREVLİLER VE RÜTBELER ÜZERİNE BİR NOT

Serkan BAŞOL¹

Öz

Anadolu'da siyasi birliği sağlayarak egemenliğini bu topraklarda yüzyıllarca sürdürmüş bir uygarlık olan Hititler tesis ettikleri bu düzeni kuşkusuz devlet ve askeri teşkilat yapılarındaki organizasyon başarılarına borçluydular. Eski Mısır İmparatorluğu gibi üstün askeri güçlere sahip olan disiplinli ve düzenli ordulara karşı ve kimi zamanda Kaşkalar gibi "gerilla" tarzında baskınlar veren düzensiz birliklere karşı başarıyla mücadele eden Hitit Devleti, Eski Hitit Çağındaki Kral Anitta'dan beri geliştirdikleri ordu düzeni, sefer organizasyonu, saldırı ve savunma taktikleri, istihbarat ve lojistik gibi alanlarda oluşturdukları askeri gelenekle Anadolu'da önce merkezi bir yapı, sonrasında ise imparatorluğa dönüşecek güçlü bir devlet kurabilmişlerdir. Devletin gelişip sınırlarını Anadolu dışında Kuzey Suriye ve Eski Mısır Devleti nüfuz sahasına kadar taşıması ve ordu teşkilatında ortaya çıkan ihtiyaçlar neticesinde detaylı ve etkili bir hiyerarşik yapı ve pek çok askeri görevin kurumsallaşmasını zorunlu hale getirmiştir. Onluk düzende teşkilatlanan Hitit ordusu, günümüz modern orduların rütbe ve hiyerarşik düzeninde yer alan askeri görevlilerin neredeyse tamamını teşkilat yapısında barındırmaktadır. Bu çalışmada Hitit ordu düzeninde öne çıkan bazı askeri terim, birlik düzeni ve askeri hiyerarşiye ait rütbelere ve görevlilere, çivi yazılı Hititçe metinlerin kaynak kitaplarda yer alan transkripsiyon ve çevirileri temel alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, askeri teşkilat, askeri terimler, rütbelere.

A NOTE ON SOME MILITARY TERMS, OFFICERS AND RANKS IN THE HITTITE ARMY ORGANIZATION

Abstract

The Hittites, a civilization that has maintained its sovereignty in these lands for centuries by ensuring political unity in Anatolia, undoubtedly owed this order to their organizational success in state and military organization structures. The Hittite State, which successfully fought against the disciplined and regular armies that had superior military powers like the Ancient Egyptian Empire, and sometimes against irregular units such as the Kaskalar, who carried out raids in the style of "guerrilla", was able to establish a central structure in Anatolia first, and then a powerful state that would turn into an empire, with the military tradition they had developed in areas such as army order, campaign organization, attack and defence tactics, intelligence and logistics, which they have developed since King Anitta in the Ancient Hittite Age. As the state developed and moved its borders beyond Anatolia to the sphere of influence of Northern Syria and Ancient Egypt, and as a result of the needs arising in the army organization, a detailed and effective hierarchical structure and the institutionalization of many military missions made it mandatory. The Hittite army, which was organized in the order of ten, contains almost all of the military officers in the rank and hierarchical order of today's modern armies in its organizational structure. In this study, some prominent military terms in the Hittite army order, ranks and officials belonging to the unit order and military hierarchy will be examined on the basis of the transcription and translations of the cuneiform Hittite texts in the source books.

Key Words: Hittite, military organisation, military terms, ranks.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu, sbasol@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8845-1065

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin/Cite As: Hitit Ordu Düzeninde Yer Alan Bazı Askeri Terimler, Görevliler ve Rütbelere Üzerine Bir Not. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 344-378

Giriş

Hitit krallığı takriben MÖ 1650 yılında, Orta Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içinde kurulmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içinde, yani Orta ve Geç Bronz Çağı olarak anılan dönemde, Hititler, Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayan ve buradan Kuzey Suriye'ye oradan da Mezopotamya'nın batı eteklerine ve Kıbrıs'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır (Bryce, 2003: 24). Anadolu coğrafyasında bu kadar uzun süre egemen olarak geniş topraklara yayılmanın yolu, kuşkusuz sağlam bir merkezi yapılanma, siyasi ve ekonomik birikim ve güçlü bir askeri teşkilatlanmadan geçmektedir. Özellikle I. Şuppiluliuma'dan (MÖ1370-1340) itibaren merkezi idarenin kudreti büyümüş ve birçok idari memuriyetler ortaya çıkmıştır. Değişen idari ve iktisadi bünye ile devletin gelir kaynakları artmış ve bu durum Hitit devletinin büyük devlet siyaseti gütmesine imkân vermiştir (Alp, 1952: 41). Askeri teşkilatlanmanın güçlü olması yapılan askeri seferlerde zaferi, bu zaferler ise dolaylı olarak iktisadi gelişmeyi getirmiştir. Hititler açısından savaş, başka amaçların yanı sıra, gelir getiren de bir faaliyettir. Savaş ganimeti olarak elde edilenlerin dışında savaş esirleri anayurda getirilmiş ve üretime sokulmak suretiyle mevcut insan gücüne katkı sağlanmıştır.

Hititlerin hemen hemen her yılın bahar aylarında başlayan askeri seferlerinin üç amacı vardır: İmparatorluğa başkaldırmış olan ülkelerde sükûneti sağlayarak egemenliği yeniden tesis etmek, Hitit egemenliğine girmemiş olan ülkelerle savaşarak yeni bağlı krallıklar elde etmek, savaş ganimetleri ve savaş esirleri elde ederek imparatorluğa dışarıdan servet ve insan gücü transfer etmektir. Bu seferler silahların, atlı savaş arabalarının, miğferlerin v.b. yenilenmesini veya en azından elden geçirilmesini gerektirmiştir ve bu da sanayi için yeni üretime yol açmıştır. Öte yandan düşmana karşı kentlerin savunma sisteminin güçlendirilmesi gereği ile surların yenilenmesi ve onarımı yeni kulelerin yapımı gerekmiştir. Tüm bu faaliyetler günümüzde olduğu gibi hem savaş sanayisinin büyümesine hem de inşaat sektörünün gelişmesine katkıda bulunmuştur (Eğilmez, 2005: 38). Diğer yönden ekonomik kazanç sağlamak amacıyla çaba sarf etmek Anadolu tarihinin her devresinde önemli bir uğraş olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tür bir eylem pek çok zaman savaş yoluyla devam ettiği gibi, bazen de karşılıklı ticari ilişkiler şeklinde gelişmiştir.

Eski Asur Ticaret Kolonisi döneminde (MÖ1970–1750) Asurlu tüccarların Anadolu'da bıraktıkları çivi yazılı vesikalar (ki bu tablet grubu “Kapadokya Tabletleri” olarak da bilinmektedir), içinde çok sayıda senet ve ticari mektup ele geçmiştir. Bu vesikalar okunduğunda Mezopotamya ile Anadolu arasında temelinde maden ticareti bulunan gelişmiş bir ticaret ağının kurulduğu anlaşılmıştır. Anadolu'nun gümüş, altın ve bakır kaynakları bakımından zenginliği bu tüccarları bölgeye çekmiş ve dönemin stratejik madeni olan ve tunç yapımında kullanılan kalayın Anadolu tarafından talebi de ticarete katkı sağlamıştır. Bu ticaret iki asırdan fazla sürmüştür (Bilgiç, 1941: 913-950). Bu dönemin kapanmasının ardından Hitit soyundan olduğu düşünülen Anitta¹ isyan eden şehirleri egemenliği altına alarak merkezi bir sistem kurmaya çalışmıştır (Neu, 1974: 10). I. Hattuşili (1650-1620) ile kurulan Hitit devleti ise kendisi için askeri-teknolojik önemi bulunan “kalay” madenin kaynağı olan Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya yayılım politikasını aynı kral döneminden itibaren sürdürmüş ve bu toprakları siyasi ve ekonomik anlamda kontrol edebildiği dönemlerde güçlenmiş, bunda başarılı olamadığı dönemlerde ise zayıflamıştır. Yine, Eski Hitit çağına tarihlendirilen İnandık Bağış Belgesinde geçen satırlar ise Hitit kralının otoritesinin daha o dönemde sağlamlaşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Büyük Kral otoritesini şu sözlerle göstermektedir: “*Büyük Kral Tabarna'nın sözü demirdendir. (Bu sözler) atılamaz (ihmal*

¹ “MÖ 1750'lerde hüküm sürmüş olan Kuşşara kralı Anitta'nın Hititçe'ye yapılmış çevirisiyle elimize geçen metnin ortaya çıkışı, naklediliş şekli ve orjinalinin hangi dilde kaleme alınmış olduğu hala muammalarla doludur” (Ünal, 2018: 295).

edilemez), kırılmaz (bozulamaz); (Büyük kralın sözünü) değiştiren kimsenin başı kesilecek (metin=başını kesecekler)” (Balkan, 1973: 4).

Hitit devletinin Ön Asya’da süper güç olarak ortaya çıkmasındaki en önemli etken bu toplumun teşkilatçılığıdır. Dönemi içinde oldukça kurumsallaşmış bir idareye sahip olan Hititler, aynı meziyeti askeri yapının kurulması esnasında da göstermişlerdir. Gerçekten, Hitit askeri teşkilatı hiyerarşik bir yönetim anlayışıyla kurulmuş ve sıkı kurallarla işleyen emir komuta zinciriyle örülmüş bir yapı arz etmektedir. Ancak çeşitli sebeplerle (kıtlık, veba v.s.) meydana gelen yoğun insan kayıpları ülke ekonomisini ciddi biçimde etkilediğinden ülke topraklarında çalıştırılmak üzere iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum Hitit devletinin yayılım politikasını motive eden bir diğer önemli neden sayılmalıdır. Düşman memleketlerinden getirilen bu sivil esirler metinlerde NAM.RA olarak geçmektedir. Ayrıca NAM.RA’lar getirildikleri düşman ülke halkının parçalanıp güçsüzleşmesine neden olmakta ve Hitit halkından daha fazla kişinin savaşlarda kullanılmasına imkân sağlanmış olmaktadır (Alp, 1949: 253).

1. HİTİT ASKERİ TEŞKİLATINDA KUVVET KOLLARI

1.1. Arabalı Savaşçılar

Hitit İmparatorluğu’nun askeri gücü, Mısır ve Asur memleketlerinde olduğu gibi etkin bir savaş arabası birliğinin geliştirilmiş olmasında yatmaktadır. Fakat savaş arabası yeni bir teknoloji değildir. Hititler’den çok daha önce Sümerler tarafından iki tür savaş arabasının kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri iki tekerlekli diğeri ise dört tekerlekli savaş arabasıdır (Gurney, 2001: 92-93). Nitekim, Ur kral mezarlarında bulunan ve ‘Ur Standartı’ denilen eserin bir yüzünde bir Sümer kralı, askerleri ve savaş arabaları ile sefere giderken tasvir edilmiştir (Kınal, 1983: 124). Öte yandan çubuklu tekerlekli hafif savaş arabalarının kullanılması, güney Mezopotamya (Babil) da Kassitler, Mısır’da on sekizinci sülale ve Anadolu’nun güneyindeki yeni Mitanni Krallığı ile aynı döneme denk gelmektedir. Hafif atlı arabaların ortaya çıkışının dönemin savaş tekniğinde büyük bir etki yarattığı muhakkaktır (Gurney, 2001: 93). Mısır’daki Luksor tapınağının nizamiye kapılarından biri üzerinde tasvir edilen Kadeş savaşında Mısır ve Hitit kuvvetlerinin kullandıkları savaş arabaları resmedilmiştir (Lloyd, 1989: 41). Yine Mısır’da 18. hanedan dönemine tarihlenen ve Teb Nekropolünde bulunan bir mezarda iyi durumda iki tekerlekli bir savaş arabası bulunmuştur (Lanford, 1966: 20). Bu buluntular Mısır uygarlığında savaş teknolojisinin gelişmişliğini ve Mısır ordusunun ağır silahlı gücünü (tank birliği gibi) işaret etmesi açısından kıymetlidir. Hititlerde ise bu tip savaş arabalarını sadece Mısır’ın Kadeş savaşını tasvir eden kabartmalarından tanımaktayız. Diğer taraftan Kargamış kabartmaları üzerindeki savaş arabaları ise Geç Hitit devrine (Demir Çağı) ait olduklarından, daha ziyade Asur sanat tesiri altında kalmıştır. Fakat bu iki devre ait tasvirler mukayese edildiğinde her iki devirde de Hitit savaş arabalarının iki tekerlekli ve her iki tekerleğin altı çubuklu olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark ise Kadeş savaşındaki arabalarda biri sürücü, ikisi savaşçı olarak üç personel bulunduğu halde, Kargamış görsellerinde ise savaş arabalarında iki askeri personel bulunmaktadır (Kınal, 1998: 144-145). Kadeş Savaşı tasvirlerinde görülen Hitit savaş arabalarındaki üç kişilik mürettebatın görevi ise şöyledir: Bu savaşçılardan biri arabayı kullanmakta, diğeri onu taşıdığı kalkan yardımıyla korumakta, üçüncü kişi ise, ok ve mızrakla savaşmaktadır. Savaşçının okluğunda ise yaklaşık 30 kadar ok bulunmaktadır. Kalkanlar ya dikdörtgen ya da dik tutulmuş çifte balta şeklindedir. Arabaların üç kişilik mürettebata sahip olması yakın doğuşta, Hititlere belli bir üstünlük sağlamış olmalıdır (Dinçol, 1982: 62). İdeal savaş arabası, hafif ve manevra kabiliyeti yüksek olmalıdır. Bu arabaların gövdeleri deri kaplı ahşap bir kasadan oluşturulmuştur. Gövdenin alt kısmından geçen bir sırtığın her iki yanına birer at koşulmuştur. Fakat Hititlerin arabalı savaşlardaki üstünlüğü sadece bu araçlara sahip olmalarına bağlı değildir. Çünkü Hititlerin tüm düşmanlarında söz konusu arabalar mevcuttur. Asıl üstünlükleri bu yeni modeli kendi

amaçlarına uyarlamış olmalarıdır. Çünkü savaş arabası tasarımlarında en önemli sorun, hız ve manevra yeteneğini saldırı ve savunma gücü ile birleştirebilmektir (Macqueen, 2001: 63). Ancak bu savaş arabaları yapıları itibariyle hafif ve hızlı olmakla birlikte ağır yol şartlarına karşı dayanıksızdılar. Bu nedenle askeri eferler öncesinde araçlar demonte edilerek öküzlerin çektiği dört tekerlekli kağnılara yüklenerek savaş meydanlarına taşınırdı (Bryce, 2015: 22).

İki tekerlekli savaş arabalarının etkin kullanımı hem sürücüler hem de atlar için sıkı bir eğitim programı gerektirmiştir. Atların temini, yetiştirilmesi, eğitilmesi ve maliyetli zaman isteyen bir uygulama olmuş olsa dahi, krallığın savunulması için hayati bir önem taşımıştır. Atların savaş içinde hız ve güç, çetin sefer yolculuklarında dayanıklılık kazanmaları ve savaş alanındaki yoğun tempo ve strese direnecek güce sahip olmaları için eğitilmeleri gerekmiştir. Kikkuli¹ isimli metin, atların seçim süreci, yiyecek ve egzersiz rejimi ile eğitilmelerine ilişkin ayrıntılı talimatlar vermektedir. Bu metindeki eğitim tekniklerinin, at ve arabanın Hurriler'den Hititlere geçtiği kuvvetle muhtemeldir (Bryce, 2003: 127). Gerçekten de Kral Anitta zamanından itibaren Hitit ordusunda arabalı savaşçıların kullanıldıkları bilinmektedir. Anitta Metninde “*şehirde 1400 asker bekliyordu. 40 koşum atları, gümüşü ve altını o çekti gitti*” ifadesi yer almaktadır (Alp, 2001: 55). Bu satırlardan Kral Anitta'nın akıncı gücünün 1400 piyadeye ve 40 savaş arabasından meydana geldiğini anlaşılmaktadır. Hitit İmparatorluk Çağına gelindiğinde ise I. Şuppiluliuma'ya ait bir yazıtta, sadece Kizzuwatna ülkesinin bile 1000 yaya ve 100 savaş arabası bulundurmasını istemektedir (Dinçol, 1982: 62). Yine Mira Kuwaliia kralı Kupanta-Kurunta ile II. Murşili (M.Ö.1339-1210) arasında yapılan antlaşma metninde şu satırlar yer almaktadır: “*Ben Majestem, sana yazarsam: Yaya ve arabalı savaşçıları(ını) öne sür. Ve bana yardım için derhal harekete geç*” (Karağuz, 2002: 124). II. Muvattali (M.Ö.1310-1285) Dönemindeyse Kadeş Savaşına katılan savaş arabalarının sayısı 3500'e ulaşmıştır (Dinçol, 1982: 62). Mısır Firavunu II. Ramses ile III.Hattuşili (1280-1250) arasında yapılan Mısır Firavunu II. Ramses ile III. Hattuşili (1280-1250) arasında yapılan tarihin ilk uluslararası antlaşmasında² ise bir çok satırda savaş arabaları geçmektedir onlardan birinde şu ifadeler yer almıştır: “*Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatt]i ülkesinin kralı Hattuşil[i] bana şöyle yazarsa: “Ona karşı bana yardıma gel!”*, *Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral [Riamaşeşa ma]ji-amana, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanımı] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!”*(Alp, 2001: 112).

1.2. Yaya Askerler

Bugün olduğu gibi eskiçağ dünyasında da piyade kuvvetleri ordunun en temel unsurunu oluşturmuştur. Arkaik Sümer çağında Ur Kral Mezarlarında bulunan ve ‘Ur Standartı’ denilen eserin üzerindeki tasvirde Sümerli askerler başlarında miğfer, sırtlarında kepenek gibi bir pelerin giymiş olarak görülmektedir. Hepsi aynı kılıkta yani üniformalıdırlar. Bellerinde uzunca meçleri bulunan bu askerleri tasvir eden Akbalar Steli'nin arka yüzünde ise ayaklarına kadar uzanan kalkanları arkasında, miğferli ve uzun kargılı askerler tasvir edilmiştir (Kınal, 1883: 124). Mısır ordu birlikleri hakkında duvar resimlerinde ise yaya asker bölüklerini silahlarıyla ve tam teçhizatlı olarak yürüyüş nizamında gösteren bir model bulunmuştur. Mısır ordusunda askerler savaştan sonra terhis edilmeyip, daima silâh altında bulundurulmuş ve bu askerlere talimler yaptırılmış ve imtiyazlı bir askeri sınıf oluşturulmuştur (İnan, 1992: 185-186).

¹ “Kikkuli yazdırdığı el kitabında eğittiği atların hangi işte kullanılacağını belirtmesi de A. Kammenhuber'in ilk kez kesinlikle ortaya koyduğu üzere, çağın da modasına uyularak savaş arabalarında koşum hayvanı olarak yetiştirildiğinde kuşku yoktur. Yani el kitabının amacı dayanıklı, uzun süre koşabilen ve fizik ve psikolojisine uygun bicinde at yetiştirmekten ibarettir” (Ünal, 2020: 54-55).

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Alp, S. (2011), *Hitit Güneşi*, Ankara: Tübitak Yayınları.

Hitit krallarının icraatlarını anlatan metinler, askeri valilere ve kale komutanlarına gönderilen direktif metinleri ve askeri yemin metinleri, Hitit ordu güçleri hakkında bilgi veren yazılı kaynaklardır. Bunların dışında kentlerde ve kaya anıtlarındaki tasvirler, arkeolojik kazılarda bulunan bezemeli çanak çömlek parçaları ve diğer maddi buluntular da oldukça önemli bilgiler vermektedir. Elde bulunan kaynaklardan anlaşıldığına göre, Hitit ordusunda yer alan piyade birlikleri sayıca arabalı savaşçılardan çok daha fazladır (Gurney, 2001: 94). Bu oranın bazen yüzde doksana kadar çıktığı görülmektedir (Bryce 2003: 126). Anitta Döneminde yaya askerlerin sayısı 1400 iken arabalıların sayısı sadece 40 dır. Kadeş savaşına katılan Hititli askerlerin sayısını ise Mısırlı kaynaklar 17000 piyade ve 3500 savaş arabası olarak vermektedir (Dinçol, 1982: 62). Piyadelerin omurgası özgür erkekler, tımarlılar ve vassal bölgelerden toplanan askerler oluşturmaktadır (Bryce 2003: 126). Mısır rölyeflerinde betimlenen Mısır Piyade kuvvetleri, kralı ve ordunun malzemesini taşıyan arabaları korumak için Kadeş Kalesi etrafında kümelenmiş gösterilirken Hitit piyadeleri hareket halinde tasvir edilmiştir (Gurney, 2001: 94). Hitit askeri teşkilatındaki daimî ordu birlikleri (UKU.UŞ) (Beal, 1992: 37), kışı Hattuşada geçirir. Barış zamanında ise buradaki askerlerden kimi zaman polis gücü olarak, kimi zaman da bina yapımında iş gücü olarak ve bazen de ritüel ve şenliklerde katılımcı olarak yararlanılırdı (Bryce 2003: 127). Hititler savaşlarda kazandıkları ganimete göre askerlere ödeme yapma anlayışına sahip olmuşlardır. Bu düzenin kusuru ise tarihte de örnekleri sıkça görüldüğü gibi Kadeş savaşında meydana çıkmıştır. Bu muharebede savaş arabaları meydanın kontrolünü tümüyle ele geçirmeyi garantilemeden düşman kampını talan etmeye koyulmuştur ve nerdeyse galibiyet bu nedenle kaybedilme tehlikesi geçirmiştir (Macqueen, 2001: 62). Mısır rölyeflerinde Hitit savaşçıları uzun giysiler içinde gösterilmiştir. Ancak bu kıyafetlerin daha çok Suriye'nin sıcak ovaları için tasarlanmış bir tür üniforma olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar bir tanrı figürü olarak betimlenmiş olsa da Hitit piyadesinin kıyafet ve donanımını en açık şekilde gösteren figür ise Hattuşa'da Kral Kapısını oluşturan sütunun iç yüzeyindeki kabarmadır. Bu savaşçının üzerinde sadece kemerli bir etek, belinde hilal kabzalı bir kılıç ve elinde ise savaş baltası bulunmaktadır. Bununla birlikte başında bir miğfer vardır ve bu miğfer kulakları da koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı zamanda boynun arkasından aşağıya doğru sarkan bir sorgucu da vardır (Gurney, 2001: 90). Miğferli savaşçıya bir başka örnekte Boğazköy'de bulunan ve MÖ 1400'lü yıllara tarihlenen bir çanağın iç yüzeyine kazınan bir resimde görülmektedir (Burada savaşçının baidaki miğfer yüksek sorguçludur ve kulak ve enseyi örtecek şekilde tasarlanmıştır. Miğferin arkasında yer alan halka şeklindeki çıkıntıya ise savaşçının beline kadar uzanan adeta at yelesi şeklindeki püskül bağlanmıştır. Gövdenin ve kolların dirseklere kadar zırhla kaplı olduğu ve savaşçının sol elinde bir kılıç tuttuğu görülmektedir) (Macqueen, 2001: 69). Savaşçı betimlerine verebileceğimiz bir başka örnek ise Paris Louvre Müzesinde bulunan Hitit savaşçı heykelidir. Kısa etek ve çizme (postal) giyen bu savaşçının üzeri çıplak olarak betimlenmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus ise savaşçının ensesinden beline kadar uzanan kalın ve tek örülmüş saç örgüsüdür. Bu örgünün amacının enseyi muhtemel darbelere karşı korumak olduğu düşünülmektedir (Bryce, 2015: 23). Ortaköy "Şapinuva" kazılarında ise kral sarayında bronz bir miğfer ve zırh bulunduğu açıklanmıştır¹. Boğazköy kazılarında bulunan bronz zırh pulları askerlerin zırh da kullanmış olabileceğini düşündürmektedir (Macqueen, 2001: 69).

Hitit piyadelerinin ana saldırı silahı, savaşılan mekânın yüzey şekillerine göre değişmiştir. Açık alanda düzenli savaşların mümkün olduğu Kuzey Suriye'de piyadeler, uzun mızraklar kullanmışlardır. Ancak Anadolu'nun engebeli arazilerinde ise askerler, orak biçiminde kıvrık ve keskin tarafı dışa bakan palalar taşımışlardır. Ayrıca hafif piyadelerin genellikle ok ve yay kullandıkları bilinmektedir. Bu asker tasvirleri pek çok kaya anıtında stilize biçimde

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: (<http://www.geocities.com/ortakoyshapinuva/saray.html>)

betimlenmişlerdir (Macqueen, 2001: 65-66). Hitit piyadesinin kullandığı tüm silahlar (kılıçlar¹, mızraklar ve ok uçları) bronzdan yapılmıştır. Arkeolojik kazılarda bu dönemde kullanılan ve pek çok farklı stilde üretilen bronz ok ucu ortaya çıkarılmıştır (Anlağan ve Bilgi, 1989: 85-94). Savaşlarda kullanılan ok uçları da çoğunlukla bronzdandır. Bu ok uçlarının çoğunlukla ortası kalın ve kabarık bazen de düz bir omurgaya sahip bulunmaktadırlar. Bu tasarım, savunma zırhını delebilecek tek yapının omurgalı ve yivli ok ucu olmasıyla açıklanmaktadır. Ok uçlarında orta bölgenin kalın oluşu okun saz sapın içine gömülmesini engellediği gibi aynı zamanda hedefe vuruşta da güçlü bir etki bırakmaktadır (Yadin, 1963: 81-82). Hitit askeri sanayisi bronz silahlar dışında demir silah üretebilmektedir ancak bu silahlar nadir ve pahalıdır. Demir silahların bu değerini, törenlerde altın ve gümüş silahlarla yan yana görülmesinden de anlamaktayız (Beal, 1995: 548).

1.3. Diğer Kuvvetler

Arabalı savaşçılar ve piyade kuvvetleri gerçekten Hitit ordusunun omurgasını oluşturmuştur. Fakat orduda bunların dışında muharip birlikler de var mıdır? Bu sorunun cevabına birçok bilim insanı farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu hususta en çok süvari birliğinin mevcudiyeti tartışılmalıdır. Bunun nedeni ise habercilerin at sırtında savaşa gitmeleridir. Buna bağlı olarak, süvari birliğinin olmadığını iddia eden bilim adamları olmasına karşın (Gurney, 2001: 94), bazı bilim adamları Hititlerde süvarilerin de olabileceği kanısındadır (Beal, 1992: 198). Okçulardan ise Hitit metinlerinde sadece bir defa bahsedilmiştir (İmparati, 1992: 73). Fakat çoğul halde okçular olarak gördüğümüz bu terimin kıt'a oluşturduğunu düşündürecek bir kayıt henüz saptanamamıştır. Ayrıca istihkâmları kazan öncüler veya lağımcı istihkâm birliklerinin de varlığı bilinmektedir (Gurney, 2001: 94). Benzer bir tartışma deniz kuvvetleri içinde gerçekleşmiştir. Ancak Hitit ordusunda deniz kuvvetlerinin mevcudiyetine dair bir kayıta henüz rastlanılamamıştır. Fakat şüphesiz Hititlerin denize olan ilgisi metinlerde açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Hititlerin deniz ve donanma bilgileri Hitit tarihinin erken dönemlerine I. Hattuşili ve I. Murşili zamanına Kuzey Suriye seferlerinde kuşattıkları Ugarit kentine dayanmaktadır. İmparatorluk döneminde ise Kadeş savaşında Hitit savaş koalisyonuna asker gönderen şehirler arasında Ugarit de bulunmaktadır (Ünal, 2005: 177). Çünkü Hititler için Ugarit'in önemi, döneminde bir tahıl anbarı olan Mukiş memleketinin (Amik ovasının) toprak ürünlerinin batıya naklinde deniz ticareti aracılığı yapmasından ileri gelmektedir (Kınal, 1963: 3). Her ne kadar Ugarit'te yapılan kazılarda Hitit seramiğine rastlanmamış olsa da (Ünal, 2018: 293) buna karşın şehirdeki Hitit varlığını MÖ14. yüzyıldan itibaren Ugarit metinlerinde yer alan "htj, ht" sıfatlarının Hititli anlamında kullanılmasından anlamaktayız (Ünal, 2018: 304). Hititlerin kimi zaman ihtiyaç duydukları Mısır tahılında Ugaritle ilişkili Ura limanına gemilerle taşınmaktadır. Hititlerin liman kenti Ura ve Kıbrıs üzerindeki deniz hakimiyetinde yaşadığı sorunlar I. Arnuwanda'nın babası zamanındaki olayları anlatan Madduwatta metninden de takip edilmektedir (Ünal, 2018: 521). Ancak tüm bu deniz üzerinde hakimiyet sıkıntılarını gösteren metinler yanında İmparatorluk döneminde Alaşiya (Kıbrıs) adasının Hitit krallarına ait olduğunu gösteren kati deliller vardır. III. Hattuşili yeğenini Alaşiya'ya sürmüştür. Alaşiya kralı ise Mısır Firavununa Hititçe yazdığı mektubun cevabını da Nassilli (Hititçe) dili ile yazılmasını istemiştir. IV. Tuthaliya (MÖ 1250-1225) zamanında ise Zippaşa ve Hariyati kralı Maduwatta Kıbrıs'tan gelen vergileri müsadere etmeye kalkışmıştır (Kınal, 1983: 146). Tüm bu dokümanlardan Hitit Büyük kralının kuvvetlerinde bir filonun var olduğu çıkarılabilir. Bu kanıtlardan en önemlisi II. Şuppiluliuma'nın (MÖ 1210-1190) üçüncü hükümdarlık yılına ait bir metindir. Metnin ilgili

¹ "Kılıç Hitit ordusunun en etkin silahlarından biridir. Bu kılıçların kapzası hep yarım ay şeklindedir. Boğazköy'de bulunmuş olan ve üzerinde Akadca adak yazısı (Büyük kral Dutaliya Aşşuwa ülkesini yendiği zaman bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısı'na adak olarak verdi) olan bu kılıç şimiye dek öne sürülen görüşlerin aksine Myken-Batı Anadolu kökenli değil, bizzat Hitit üretimidir" (Ünal,2003: 200-201).

satırlarının tercümesi şöyledir: “Ben birliklerimi topladım ve ben, Šuppiluliuma, Büyük Kral, ertelemeksizin büyük denizi geçtim(vardım). Alaşya'nın gemileri denizin ortasında üç kez bana karşı savaşmak için durdu. Ben onları sarhoş ettim. Ben denizin ortasında gemileri yakaladım ve onları yaktım. Kuru ülkeye (karaya) vardığımda Alaşyalı düşman benim (yarım kalan güçlerime) karşı savaşmak için geldi. Ben onları erittim” (Beal, 1992: 203). Metin açık bir şekilde Hitit Deniz Kuvvetlerinin varlığını göstermektedir. II. Murşili'nin (MÖ 1339-1310) veba dualarında da I. Šuppiluliuma'nın (MÖ 1370-1340) tahta geçtiği sırada meydana gelen suikast anlatılırken, öldürülen, tahtın meşru varisi genç Tuthalya'nın (MÖ 1445) düşmanlarının Alaşya'ya sürgün edildiği anlatılmaktadır. Anlaşılmaktadır ki daha I. Šuppiluliuma'nın babası III. Tuthalya (MÖ 1430-1400) zamanında Alaşya Hitit hakimiyeti altındadır. Çok iyi bilinmektedir ki bir adanın hâkimiyet altında uzun seneler tutulabilmesi için mutlaka gelişmiş bir deniz filosuna sahip olmak gerekmektedir (Kınal, 1964: 407). II. Šuppiluliuma ise kendisinin Kıbrıs'a düzenlediği deniz seferini anlattığı metninde Kıbrıs donanmasına karşı üç defa savaş yaptığını ve her seferinde düşman donanmasını ateşe verdiğini anlatmıştır (Ünal, 2018: 892).

2. HİTİT ASKERİ TEŞKİLATINDA HİYERARŞİK DÜZEN

Hitit ordusundaki emir komuta zinciri tam olarak bilinmemekle birlikte, artan hiyerarşide on, yüz ve bin adamdan sorumlu subaylar komutasında, askeri birimlerin on tabanlı bir sisteme göre düzenlendiği ve bu hiyerarşideki görev dağılımında soyluluk derecesine göre rütbe verildiği anlaşılmaktadır (Macqueen, 2001: 62). Karmaşık hiyerarşisiyle ordu, kralı ve böylece krallıktaki politik birliği korumada anahtar rolü üstlenmiştir. (Yakar, 2000: 40). Buna göre en üst seviyeden aşağıya doğru ordunun muhtemel hiyerarşik düzeni şöyledir (Beal, 1992: 527): “1. Seviyeden Rütbelere: Büyük Kral (šalliš haššuš, ^DUTU^{ŠI}). 2. Seviyeden Rütbelere: Veliht Prens (tuhkanti), Muhafız Kutasının Baş (GAL MEŠEDI), Şarap Baş “Bir tür General” (GAL GEŠTİN), Baş Ordu Müfettişi (GAL NIMGIR), Baş Saki “Bir tür General”(GAL SAGI). 3. Seviyeden Rütbelere: Araba Savaşçılarının Komutanı (GAL ^{LÜ}ŠÜŠ), Jandarma(Ağır Silahlı) Kuvvetlerinin Baş (GAL UKU.UŠ), Çoban Baş “Bir tür General” (GAL NA.GADA), Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi (UGULA 1 LI ^{LÜ}.MEŠ^ŠUŠ), Ordu Müfettişlerinin Kumandanı (UGULA NIMGIR ERİN^{MEŠ}). Seviyesi Bilinmeyen Rütbelere: Altın Savaş Arabası Savaşçılarının Müfettişi (UGULA ^{LÜ}ŠÜŠ KÜ.SIG17), Savaş Arabası Sürücülerinin Baş(GAL KARTAPPI), On Ordunun Müfettişi(UGULA X ŠA KARAS). 4. Seviyeden Rütbelere: Askeri Vali (auariiaš išha-/ BEL MADGALTI), Sınır Beyi (ZAG-aš BELU), Ülkenin Efendisi/Bir tür Belediye Başkanı (utniiašha-/EN KUR/ HAZZANU). Seviyesi 1-4 Arasında Olması Muhtemel Rütbelere: Ordu Beyi (EN KARAS / EN ERİN.MEŠ). 5. Seviyeden Rütbelere: Bin Baş (UGULA LIM(SERI)). 6. Seviyeden Rütbelere: Çavuş (^{LÜ}DUGUD). 7. Seviyeden Rütbelere: Asil/İtibarlı Kişi (^{LÜ}SIG5), Onbaşı (UGULA X). 8. Seviyeden Rütbelere: Sıradan Askerler (ERİN^{MEŠ}/ ERİN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}/KARAS/kuualanalli)”.

3. HİTİT ORDUSU'NUN ASKERİ KAYNAKLARI

Hititler genellikle her yılın bahar aylarında sefere çıkmaktadırlar. Bu sebeple seferlerden önce orduyu toplayıp kışın tekrar dağıtmak yerine düzenli bir ordu oluşturup bu kuvvetleri kışın “kralın tahkimatlı ordugahları” denilen kışlalarda tutmuşlardır (Dinçol, 1983: 61). Hititlerde daimî ordu birlikleri için kullanılan terim UKU.UŠ dur (Beal, 1992: 37). Bu kuvvetler ordunun temel çekirdeğini oluşturmaktadır (Dinçol, 1983: 61). Diğer bir asker kaynağı ise Toprağa bağlı askerler yani tımarlı birliklerdir (Beal, 1992: 55). Bu askerler Hititçede ^{LÜ}GİS^TTUKUL olarak adlandırılmaktadırlar. Hitit kanunlarının 40 ve 41. maddelerinde bu terim aşağıda verildiği şekilde geçmektedir (Imparati, 1992: 60-61): “Eğer bir asker ortadan kaybolursa (ve) bir kiracı çiftçi (askerin çiftliğinden) pay almak isterse ve kiracı çiftçi şöyle söyler: ‘Bu benim askerlik hizmetimdir ve bu benim toprak beyine hizmetimdir. Ve o askerin çiftliğini alır, o hem orduyu besler hem de toprak beyine hizmetini icra eder. Eğer o askerlik hizmetini reddederse o kaybeder askerin çiftliğini

boşaltır ve köyde çalışan insanlar onu işlerler. Eğer kral bir NAM.RA yollarsa, onlar onu çiftlik için alır ve o bir asker olur.” Yukarıda tercümesini verdiğimiz satırlardan LÚ^{GIŠ}TUKUL’u Osmanlı Askeri Teşkilatındaki ‘tımardı sipahi’lere benzetebiliriz. Osmanlı Askeri Teşkilatında tımar sahibi sulh zamanı kendi bölgesine yerleşmek zorunda ve tımar sahibine “vergi” vermek zorundadır (Özbilgen, 2004: 207). Hititlerde de anladığımız kadarıyla ona diğeri görevlerinin yanında orduyu beslemek ve toprak beyine hizmet etmek görevleri de verilmiştir. Diğeri bir önemli asker kaynağı ise vassal devletlerden temin edilen birliklerdir (Dinçol, 1983: 61). Hititler yaptıkları siyasi antlaşmalarla bu bağı devletlere piyade ve arabalı savaşçı vermeyi dikte ettirmişlerdir (Macqueen, 2001: 62). I. Šuppiluliuma’ya (MÖ 1370-1340) ait bir yazıtta Kizzuwatna’nın 1000 yaya ve 100 savaş arabası bulundurmasını istemektedir (Dinçol, 1982: 62). Hitit kanunlarının 54. maddesi konu için iyi bir bilgi kaynağıdır (Imparati, 1992: 74-75): “*Önceleri Manda askerleri (ERİN^{MEŠ} Manda), Šala askerleri (ERİN^{MEŠ} Šala), Tamalki(ia)’nın askerleri (ERİN^{MEŠ} URU Tamalki), Hatra’nın askerleri (ERİN^{MEŠ} URU Harta), Zalpa’nın askerleri (ERİN.MEŠ Zalpa), Tašniia’nın askerleri (ERİN^{MEŠ} Tašniia), Hemuwa’nın askerleri (ERİN.MEŠ Hemuwa), okçular (LÚ^{GIŠ} BAN), Tahta işçileri (LÚ^{MEŠ} NAGAR IZ.ZI), arabacılar (LÚ^{MEŠ} İŞ) ve onların (karuhali-) luzzi’yi ifa etmiyorlardı ve şahhan’ı yapmıyorlardı.”* Ayrıca Yaklaşık MÖ 1285 yılında yapıldığı düşünülen Kadeş savaşı öncesinde Muvatalli yaptığı antlaşmalarla kendisine bağı bütün krallıkların ve beyliklerin bu savaşa katılmalarını sağlamıştır. Mısır kaynakları kendilerine karşı savaşan güçler için şu ülkelerin isimlerini saymışlardır: “*Hatti, Nahrina, Arzawa, Pidaša, Dardanoi, Maša, Karkışa, Lykia, Wiluša, Aravanna, Kaşga, Kizzuwatna, Kadı, Kargamiş, Halpa, Nuhaşsa, Kadeş, Ugarit, Mušanata, Kabşu, İniša*”. Mısırlıların saydığı bu 21 ülkenin dışında Muvatalli’ye 10.000 piyade ve 700 savaş arabası veren Hayaša krallığında bu listeye eklemek yerinde olacaktır (Kınal, 1998: 51-52). Bu bilgi kesin bir şekilde Hitit ordusunun önemli asker temin etme kaynaklarından birinin de bağı krallıklar (vassal devletler) olduğunu kanıtlamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Hitit ordusunda paralı askerlerden de faydalanılmıştır (Dinçol, 1982: 61). Zaman zaman orduya ücretli yabancı askerler alınmıştır (Macqueen, 2001: 62). II. Ramses ise Muwatalli’yi (MÖ 1310-1285) ülkesinin gümüşlerini paralı askerlere yatırdığı için alaya almıştır (Bryce, 2003: 127).

4. HİTİT ORDU DÜZENİNDE YER ALAN ASKERİ TERİMLER

4.1. alšanaz

Hititçe olan bu terimi Friedrich “*ganimet, esir*” olarak tercüme etmiştir (Friedrich, 1952: 20). Puhvel ise kelimenin alš- “*sadakat, bağı olmak, sadık olmak*” kökünden geldiğini belirterek kelime için “*sadık olmak*” anlamı önermiştir. Hititçe tarihi metinlerden birinde geçen *alšanza* kelimesinin bu anlamını içeren örnek cümleler şöyledir (Puhvel, 1984: 41). Ünal ise kelimenin yukarıda verilen karşılıklarına “*tarafdar, partizan, sempatizan bağıllık ve tarafdarlık*” anlamlarını eklemiştir (Ünal, 2016: 57).

1. “LIJM ERİN^{MEŠ} GİR alšanza”: “*Bin sadık piyade*”

2. “alšandann-a 1 SIG₇ ERİN^{MEŠ} Û 8 ME ANŞU. KUR.RA^{GIŠ} GIGIR”

“*On bin sadık birlik ve sekiz yüz at ve savaş arabası timi*”

4.2. ANŞE. KUR.RA/MEŠ

ANŞE.KUR.RA Sümerogramını Friedrich, (Friedrich, 1952: 265), Rüster ve Neu (Rüstel ve Neu, 1989: 307), Alp (Alp, 1991: 421) Ünal, (Ünal, 2016: 66) ve Tischler, (Tischler, 2001: 213) “*At, Atlar, Arabalı Savaşçılar*” olarak tercüme etmişlerdir. Cate ise makalesinde ANŞE. KUR.RA’nın birçok metinde anlamının “*Savaş Arabası*” olduğunu belirtmekle birlikte ANŞE.KUR.RA-uş un “*savaş arabası savaşçısı*” ve ANŞE.KUR.RA/MEŠ in ise tek başına

anlamının “atlı-birlikler” olduğunu yazmıştır (Houwink Ten Cate, 1984: 60). Metinlerde geçen örnek cümlelerden birinde ise şu ifade yer alır: “.....*sabah atlı-birlikler (ANŞE.KUR.RA^{MEŞ}) Piqqauzza'nın şehrine saldıracak*” (Beal, 1992: 33). Maşat Höyük mektuplarında da geçen kelimeye HKM 1' den vereceğimiz örnek satırlar aşağıdaki şekildedir (Alp, 1991: 120-121):

4 ŠA^{LÚ} KÚR- [m]u [k]u-it

5 ut-tar ha-at-ra-a-[e] š

6^{LÚ} KÚR-ua^{U^[RU]} Ga- ša-š]a-an

7 har-zi

8 nu-kán ka-a-aš-ma

9 ANŞE. KUR.RA^{HIA}

10 pa-ra-a ne-eh-hu-un

11 nu-za PA-NI^{LÚ} KÚR

12 me-ek-ki pa-ah-h[a-]-aš-š[a]-nu-an-za

13 e-eš

Metnin tercümesi ise şöyledir: “*tutmaktadır. Biraz önce dördüncü atlı birliklerini göndermiş bulunmaktayım. Düşmana karşı çok iyi bir şekilde savunmaya geçmiş durumdayız*”

4.3. ašandula/i

ašandula/i askeri terimini Tischler “*Garnizon Birlikleri, Garnizon*” olarak tercüme etmiştir (Tischler, 2001: 26). Ünal ise *ašandulai-* fiilini “*karargâh kurmak, garnizon kurmak, işgal kuvveti yerleştirmek*” olarak *ašandula* sıfatını ise “*karargahla ilgili*” kelimenin isim hali olan *ašandulatar-* ise “*Garnizon, Karakol, Kışla, İşgal Kuvveti*” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 89). Hitit ordusunun en vazgeçilmez görevlerinden birini “*Garnizon Askerleri*” yani ‘*ašandula/i*’ yerine getirmektedir. Başka bir metinde ise *ašanduliš* ERÍN^{MEŞ}-za “*Garnizon Askerleri*” ile BIRTU “*İstihkam, Büyükkale*” eşitlenmiştir. Garnizonların Hitit şehirlerini ve onların iç bölgelerini güvence altına almak için kurulmuşlardır. Garnizonlar Hitit nüfuzunu garanti altına almak için stratejik bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bu garnizonlar düşmana baskıyı sürdürebilmek için seferlerin iki dönemi arasında düşman alanı içinde bırakılmışlardır. Bunların birçoğu özellikle birinci kategoridekiler geçici birlikler olarak adlandırılan bir birlik tipi olan hazır ordu birlikleri tarafından atanmışlardır. Diğer zamanlarda hitit ordusu garnizon içinde hizmet vermektedir. Bazen de zorla toplananlar (askerler) tanrı ve kral tarafından garnizonlarda hizmet vermeye mecbur tutuluyorlardı (Beal, 1992: 231-237)

IV.? Tuthaliya'nın Askeri Fermanında da *ašandula/i* terime rastlamaktayız (Beal, 1992: 236). Fermanında geçen terimin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıda verilmiştir (Alp, 1947: 293):

10 ma-ah-ha-an-ma LÚ KÚR-a-ki na- aš-ma- kán KIN aš-ša-nu-ud-da-a-ri nu ku-iš
ERÍN^{MEŞ} a- ša-an-du-la- aš na-an- kán^dUT[U^{šH}]

11 *a- ša-an-du-li an-da ta-la-ah-hi ku-iš ar-ha tar-nu-um-ma- aš-ma ERÍN^{MEŠ}-az na-an^{DUTU ŠÍ} ar-ha tar-[(a-ah-hi)]*

12 *ma-ah-ha-an-ma^{LÚ} KÚR a-ki na- aš-ma- kán KIN-az a- aš- ša- nu-ud-da-a-ri nu tu-uz-zi- iš ma-a[h-ha-an MA.HAR^{DUTU ŠÍ}]*

13 *ú-iz-zi na-an^{DUTU ŠÍ} ar-ha a-ri-ia-mi nu ku-iš ar-ha tar-nu-ma- aš na-an^{DUTU ŠÍ} ar-[ha tar-na-ah-hi]*

14 *ku-iš-ša ERÍN^{MEŠ} a- ša-an-du-la- aš-ma na-an-kán^{DUTU ŠÍ} a- ša-an-du-la-an-ni da-la-ah-hi ma-a-a[n]*

“Fakat düşman yenilince veya iş tamamlanınca hangisi garnizon kıtaları (ise), (ben) majeste onu garnizonda bırakırım, hangisi terhis edilecek birlikler (ise), (ben) majeste onu terhis ederim. Fakat düşman yenilince veya iş tamamlanınca, ordu [majestemin huzuruna] geldiği zaman onun için (ben) majeste fal baktırırım ve hangisi terhis edilecek (kıtalar ise), (ben) majeste onu te [rhis ederim] ve hangisi garnizon kıtaları (ise), (ben) majeste onu garnizonda bırakırım. Eğer...”

4.4. ERÍN^{MEŠ}

Önde gelen Hitit askeri terimlerden biri de ERÍN^{MEŠ} Sümerogramıdır. ERÍN^{MEŠ} tabirinin anlam olarak bir insan grubunu nitelediği düşünülmektedir. O nedenle tercümelere (Ordu) yerine (Kıt'a/ Birlik) kullanmak daha uygun gibi görünmektedir (Beal, 1992: 1-2). Kelime için Friedrich “Kuvvet(ler), Kıt'a(lar), Yaya Kıt'alar” tercümesini önermiştir (Friedrich, 1992: 271). Rüter ve Neu ise bu tercümeyi aynen kabul etmekle birlikte “Ordu ve Küme” anlamlarını da kelimeye yüklemiştir (Rüstel ve Neu, 1989: 327). Cate (Houwink Ten Cate, 1984: 56) ve Ünal (Ünal, 2016: 118) ise kelimenin “topluluk ve insanlar” anlamlarına da sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca II. Murşili'nin (MÖ 1339-1310) Anallerinde de geçen kelimenin yer aldığı satırlardan örnek olabilecek satırların transkripsiyon ve çevirisini vermek yerinde olacaktır (Goetze, 1933: 158):

23 *ma-ah-ha-an-ma- kán^{DUTU} -uš u-up-ta nu- uš-ši- kán za-ah-hi-ia*

24 *an-da i-ia-an-ni-ia-nu-un nu u-ni ku-in 9 LI-IM ERÍN^{MEŠ}*

23 Güneş doğarken onunla savaşa gittim.

24 Ve şu 9000 asker...

Maşat Höyük Mektuplarında da bulunan terimle ilgili satırların transkripsiyon ve çevirisi aşağıdadır (Alp, 1991: 254-255):

8 *ka-a-aš-za pí-ra-an*

9 *da-me-i-da-ni A-NA ERÍN^{MEŠ}*

10 *lam-ni-ia-an-za*

11 *nu li-li-ua-ah-hu-u-an-zi*

12 *u-un-ni*

8 *Bak, onlar (birlikler) öne*

9 *diğer birliklerin yanına*

10 *emredildi.*

11,12 *(Onları) acele buraya getir.*

4.5. ERÍN^{MEŞ} annalli

Alp, ERÍN^{MEŞ} annalli terimini “eski, (Tecrübeli) Birlikler” olarak tercüme etmiştir (Alp, 1991: 426). Maşat höyük mektuplarından 5 ve 86 numaralı metinlerde bulana terime HKM 5 numaralı metinden aşağıdaki satırların transkripsiyon ve çevirisini vermek yerinde olacaktır (Alp, 1991: 126, 127):

7 ki-nu-na- kán ^mEN-ta-ra-u-ua

8 ma-ni-ia-ah-hi-ia-az ERÍN^{MEŞ} an-na-al-li-in

9 ERÍN^{MEŞ} ua-ar-ra-i-ša

10 le-e n[i]-ik-ši

“Sen şimdi yapamayacaksın. EN-tarauwa'nın yönetim bölümünden eski birlikleri ve yardımcı birlikleri askere al.”

4.6. ERÍN^{MEŞ} ANŞE. KUR.RA^{MEŞ} ya da KARAŞ ANŞE.KUR.RA^{MEŞ}

ERÍN^{MEŞ} ANŞE. KUR. RA^{HI.A/MEŞ} ya da KARAŞ ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} Sümerogramını Alp, (Alp, 2001: 152) “Piyade Askerleri ve Arabalı Savaşçılar” olarak tercüme etmiştir. Goetze (Goetze, 1933: 57) ve Otten (Otten, 1981: 17) da kelimeleri yukarıda verildiği şekilde anlamlandırmışlardır. Ünal ise kelimeye “Savaşçı” karşılığını vermiştir (Ünal, 2016: 118). III. Hattuşili'nin savunmasında KARAŞ ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} ve ERÍN^{MEŞ} ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} sumerogramlarına örnek olabilecek satırlar bulunmaktadır. İlgili metindeki KARAŞ ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} ile ilgili bazı satırlarının transkripsiyonu şöyledir (Otten, 1981: 16):

69 GIM-an-ma ú-it Š[(EŞ-D)]A ku-ua-pí I-NA KUR Mi-iz-ri-i pa-it nu(-za) KUR KUR^{MEŞ} ku-
e ku-e EGİR-pa a-še-ša -nu[(-nu-u)]n nu KARAŞ ANŞE.KUR.R[(A^{MEŞ})]

70 ke-e-el ŠA KUR TI A-NA ŠEŞ-IA la-ah-hi I-NA KUR Mi-iz-ri-i

“(Olay) olunca, kardeşim Mısır ülkesine sefere gittiği zaman yeniden iskân ettiğim bu ülkelerden, bu ülkelerin ordusunu (ve) araba savaşçılarını kardeşimin yanına Mısır ülkesine savaşa götürdüm (Alp, 2001: 138)”

ERÍN^{MEŞ} ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} ile ilgili bazı satırların transkripsiyonu (Otten, 1981: 14) ise:

48 nu-mu ŠEŞ-IA M NIR.GÁL EGİR-an-da ú-it nu URU An-zi-li-ia-an

49 URU Ta-pí-iq-qa-an-na ú-e-te-et na-aš ar-ha-pát pa-it

50 ma-ni-in-ku-ua-an-na- aš-mu Ú-UL- pát ú-it ERÍN^{MEŞ}-ia-za ANŞE.KUR.RA^{MEŞ}

51 ŠA KUR^{URU} Ha-at-ti pí-ra-an hu-u-i-nu-ut na-an ar-ha pé-e-hu-te et

Yukarıdaki satırların tercümesi (Alp, 2001: 137): “Arkamdan kardeşim Muwatalli geldi ve Arziliya (Zile) ile Tapiqqa'yı (Maşat'ı) tahkim etti. Sonra ayrıldı ve bana yönetmek için gelmedi. Hatti ülkesinin askerleri ile araba savaşçılarını önden sevk etti ve onları alıp götürdü.”

4.7. ERÍN^{MEŞ} GİR

ERÍN^{MEŞ} GİR Sümerogramı “Piyade Askeri” veya “Piyade Birlikleri” şeklinde tercüme edilmektedir. Ünal da kelimeye “Yaya Birlikler, Piyade” karşılıklarını vermiştir (Ünal, 2016: 118). Ayrıca Hitit ordusunun temel gücünü yaya askerler (piyadelerin) oluşturduğu da bilinmektedir. Piyade asker sınıfının büyük çoğunluğunun halktan sağlandığı bilinmekle birlikte bu askerlerin bir kısmının vassal krallıklardan da temin edildiğini bilmekteyiz (Dinçol, 1982: 61). I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye seferini anlatan bir metinde şu ifade yer almaktadır: “[X] bin yaya asker ve 200

savaşçı piyade". Hitit Kralı Tahurwaili ve Kizzuwatna Kralı Eheya arasında yapılan ve Akadca yazılmış antlaşmada ise: "Eğer Eheya Kralı büyük kraldan müttefik askerler isterse ve eğer büyük kral onları verirse ve eğer kral onlara savaş arabası birliklerini verirse, Büyük kralın yaya askerleri (ERÍN.MEŠ GİR^{HLA}) yağmadan savaş arabası birlikleri ve Eheya'nın yaya askerleri kadar pay almalıdır" cümlesi okunmaktadır (Beal, 1992: 198). Sunassura ve II. Tuthaliya (MÖ 1445) arasındaki antlaşma metninde ise şu ifadeler yer alır: "Üstelik ben Majeste, Hurri ya da Arzawa ülkesine karşı savaşa gidersem, Şunaşura yüz süvari ve bin piyade asker temin etsin. Ve Majestemin nezaretinde orduya katılsın. Onlar Majestemin huzuruna varana kadar, sen, sefer için gerekli hazırlıkları yerine getir" (Karağuz, 2002: 62). Yine Kurunta (MÖ ~1226) ve IV. Tuthaliya (MÖ 1250-1225) arasındaki antlaşmanın satırlarında da Piyade askerleri ifadesine rastlamaktayız (Karağuz, 2002: 102): "Ve gelecekte sadece 100 piyade birlik (I ME ERÍN^{MEŠ} GİR) (Heinrich, 1988: 22), bir askeri sefere gitsin".

4.8. ERÍN^{MEŠ} GIBIL

ERÍN^{MEŠ} GIBIL Sümerogramı için Alp, acemi askerler için kullanılan ERÍN^{MEŠ} GIBIL terimini "Yeni Askerler" olarak tercüme etmiştir (Alp, 2001: 153). Kelime Maşat Höyük Mektuplarından 86 numaralı metinde de geçmektedir. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi şöyledir (Alp, 1991: 286):

- 2 [] x ERÍN^{MEŠ}
 3 [ku-]e da-a-at-ti
 4 [EGI]R-pa-an pa-i nam-ma-aş-ma- aš
 5 [ki-i]š-ša-an me-mi a-pu-u-un-u[a]
 6 [X] X ERÍN^{MEŠ} ú ?- [u]p?-[p]i EGIR [G]IBIL ni? [-.....]
 7 ka-a- š[a?]-ua tu-uz-zi[-iš?]
 8 ku-it an-[d]a a-ra-an-z[i]
 9 nu-ua-ra-aš nam-ma I-NA KUR^{URU}A[r-za-u-ua]
 10 Ú [-UL] pa-iz-zi nu-ua-ra-an a[n-da]
 11 [Ú -UL ú-u]a-te-zi

".....].Birlikler, hangisini alacaksın? Onları geri ver ve onlara şunu söyle "Şu.....20 Birlik yolla. < yenilerin arkasından Bak yeni birlik geldiğinde, Arzawa'nın arkasından gitmeyecek.O onları içeriye bırakmayacak"

4.9. ERÍN^{MEŠ} halugaeš

halugaeš- terimi hititçede "haber, istihbarat" anlamına gelmektedir (Friedrich, 1957: 48). ERÍN^{MEŠ} *halugaeš* şekli ise I. Şuppiluliuma'nın (MÖ 1370-1340) İcraat Metninde de geçmektedir. Bu metnin çevirisini Güterbock yapmış ve kelimenin tercümesi için "Öncü, Keşif Birlikleri" karşılığını önermiştir. Metnin ilgili satırlarının tercümesi şu şekildedir: "...Petaşsa ve Mahurrişsa kasabalarının öncü birlikleri onun geri getirdiklerini [tekrar] kendi ülkesine yerleştirdi" (Beal, 1992: 238). Tischler ise Güterbock'un önerisine katılmakla birlikte bu anlama "İstihbarat Birlikleri" ifadesini de eklemiştir (Tishler, 2001: 37).

4.10. ERÍN^{MEŠ} ŠUTI (HLA)

ERÍN^{MEŠ} ŠUTI (HLA) terimini Alp, "Bedevi Askerler" (Alp, 2001: 152), Ünal ise "kabile, soy" olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 118). Reyhan, bu terim için "Gerilla" anlamını

kullanmıştır.¹ Bu kelimenin Hititlerde düşman askerleri için özellikle de Kaşkallılar için kullanıldığını belirtmiştir (Alp, 2001: 152). Bu askeri terim II Murşili'nin (MÖ 1339-1310) anallerinde de zikredilmektedir. KUB 19.37 ii 26-30 numaralı metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi (Goetze, 1933: 174):

26 *nam-ma-aš-ša-an I-NA URU Tim-mu-ḫa-la še-ir ša-a-ku-ua-an-ta-ri-ia-nu-un*

27 *nu- kán ERÍN^{MEŠ} SU-TI (HĪ.A) pa-ra-a ne-eh-hu-un*

28 *nu-za KUR^{URU} Ta-pa-a-pa-nu-ua ku-it da-a-an EGIR-pa e-ša-at*

29 *nu KUR^{URU} Ta-pa-a-pa-nu-ua ar-ha ua-ar-nu-ir*

30 *IŠ-TU NAM.RA-ma-at GUD UDU^{URU} Ha-at-tu- ša- aš ša-ru-ua-a-it*

“Sonra Timmuḫala’da kışladım (dinlendim). Ve ŞUTİ Birliğini yolladım. Çünkü Tapapanuwa ikinci kez ayaklanmıştı. Tapapanuwa’yı yıktilar. NAM.RA’ larla inekler ve koyunları Hattuša’ya ganimet olarak götürdüler.”

4.11. ERÍN^{MEŠ} IGI GAL (LA)

IGI.GAL Sümerogramı “bilge, bilgelik” anlamına gelmektedir. IGI.LA ise “gözetleme” anlamındadır (Rüster ve Neu: 1989: 327). Ünal ise kelimeye “bir askeri sınıf” karşılığını vermiştir (Ünal, 2016: 118). Bu terim askeri bir kehanet sorusu metninde görülmektedir. Beal, terimin “Gözcü, Ajan” olabileceğini söylemektedir (Beal, 1992: 245). Buna göre, ERÍN^{MEŠ} IGI GAL (LA) için “Gözcü veya Ajan Birliğini” kullanabiliriz.

4.12. ERÍN^{MEŠ} KIN

Alp (Alp, 2001: 153) ve Rüster ve Neu (Rüster ve Neu, 1989: 316) ERÍN^{MEŠ} KIN askeri terimini “İstihkam Kitası” olarak tercüme etmişlerdir. Ünal ise kelimeye “Öncü Birlikler, İstihkâm Birlikleri” karşılıklarını vermiştir (Ünal, 2016: 118). Alp, bu kıtanın yol ve köprü yapımında önemli görevler yerine getirdiğini belirtmiştir (Alp, 2001: 153). Ünal ise bu birliklerin uğraşı alanları ile ilgili metinlerin bilgi vermediğini söylemektedir (Ünal, 2018: 131).

4.13. ERÍN^{MEŠ} NARARI (HLA)/ ERÍN^{MEŠ} šardiiāš / ERÍN^{MEŠ} waraeš

Alp, ERÍN^{MEŠ} NA-RA-RÍ^(HLA)/ ERÍN^{MEŠ} šardiiāš ya da ERÍN^{MEŠ} waraeš askeri terimlerinin çarpışmalarda gereklilik halinde kullanılan “Yardımcı Askeri Kıtalar” olduğunu söylemektedir (Alp, 2001: 153). Ünal ve Tishler ise ERÍN^{MEŠ} NARARI terimini yine “Yardımcı Kıtalar” olarak tercüme etmektedirler (Ünal, 2016: 118; Tishler, 1992: 222). II. Murşili'nin anallerinde de rastladığımız bu terimin geçtiği satırlardan bir kaçını aşağıda vermiştir (Goetze, 1933: 146):

1 *[ma-ah-ha-an-]ma MU.KAM-za še-ir [te-e-pa-u-e-eš-ta] nu-mu ERÍN^{MEŠ} UKUŠ ku-iš*

2 *[te-e-]pa-ua-az kat-ta-an e-eš-ta [ERÍN^{MEŠ} N]A-RA-RÍ-ia-za ni-ni-in-ku-un*

3 *[nu I]Š-TU ERÍN^{MEŠ} UKUŠ Ú IŠ-TU ERÍN^{MEŠ} NA-RA-RÍ I-NA KUR^{URU} Tág-ga-aš-ta pa-a-un*

¹Ayrıntılı bilgi için bkz: Reyhan, E. (1994), Hitit İdare Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

“Yıl kısılanca, benimle birlikte olan Hazır (Daimi) Ordu Kitasının (UKU.UŞ) sayısı çok azdı. Bundan dolayı ERÍN^{MEŞ} NA-RA-RÍ yi harekete geçirdim. Hazır Ordu Kitası (UKU.UŞ) ve ERÍN^{MEŞ} NA-RA-RÍ’ yle birlikte Taggašta’ya gittim.”

4.14. ERÍN^{MEŞ} (LÚ^{MEŞ}) UKU.UŞ

Bu askeri terim için bilim insanları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Friedrich, Rüster-Neu ve Tischler kelimeyi “ağır silahlı” olarak çevirmişlerdir (Friedrich, 1952: 299; Rüster ve Neu, 1989: 357; Tishler, 2001: 222). Ünal ise “Ağır Silahlı Askerler” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 118). Beal ise kelimeye “Hazır Ordu veya Daimî Ordu Kit’ası” karşılığını vermiştir (Beal, 1992: 50). Alp ise Maşat Höyük Mektuplarının bulunup, okunmasından sonra kelime için “Jandarma” teklifinde bulunmuştur. Otten ise “Muhafız Kit’ası” önerisinde bulunmuştur. Asurolog Bottero, ise UKU.UŞ un Akadca karşılığı olan “*redu*” (takip etmek)’yu RAI IV 25 de “Jandarma” olarak tercüme etmiştir. Yine Alp’e göre UKU.UŞ korumayla ilgilidir ve hem tek başına hem de kıta halinde görev yapabilmektedir (Alp, 2001: 153). 35 numaralı Maşat Höyük Mektubundaki ilgili satırlarda UKU.UŞ sumerogramı aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Alp, 1992: 182):

1 *zi-ga-kán*

2 ^m*Pí-pa-ap-pa-aš*

3 ERÍN.MEŞ UKU.UŞ *pa-ri-ia-an*

4 *li-li-ua-ah-hu-u-ua-an-zi*

5 *ú-ua-te*

6 *na-an- kán*

7 *an-da ú-ua-te*

8 *ma-a-an Ú-UL-ma*

9 *ú-ua-ši har-ak- ši*

1,2 *Sen Pipappa*

3 *Jandarma Birliğini*

4,5 *çabuk buraya getir.*

6,7 *Onları (orduya) getir.*

8 *Eğer getirmezsen*

9 *Sen geleceksin (ve) öleceksin.*

4.15. ERÍN^{MEŞ} (GIŞ) *zalta(ia)š*

ERÍN^{MEŞ} (GIŞ) *zalta(ia)š* askeri terimini Alp “Savaş Arabası Birliği” olarak tercüme etmektedir (Alp, 1991: 149). Beal, terimin “Savaş Arabacıları, Yük-Arabacıları ve Savaş Kıtaları” olabileceğini söylemektedir (Beal, 1992: 244-245). Ünal ise bu askeri terime “Savaş Arabası” karşılığını vermiştir (Ünal, 2016: 602). Maşat Höyük Mektuplarından ikisinde karşımıza çıkan kelimenin HKM 24 numaralı metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir (Alp, 1991: 159-160):

4 *ki-iš š[a-an-]ma-mu ku-i[t h]a-[a]-ra-a-eš*

5 ERÍN^{MEŞ} (GIŞ) *za-[al-]ta-ia-[aš-ua k]u-iš*

6 ^{URU} *Ka-še[-pu-u-]ra [pa-a-ir nam-m]a- aš-ši-iš-ša-an*

7 *ka-aš-ti [pí-r]a-a-an [ki-i]š-ša-an me-mi-iš- kán-zi*

8 *ma-ah-ha-an L[Ú^{MEŠ}UR^U] Ga-aš-g[a ú-ua-an-]zi*

9 *nu- ua-k[án? pa-ra-]a EGI[R-an?-da? pa-i]-ua-ni*

10 *nu-u[a-ua-ra-a]t ša-r[a]-ra-a [ar-n]u-[m]e-ni*

11 [. . .] X ^mTák-ša-aš *ku-it u-un-ni-iš*

12 *[na?- aš?] ERÍN^{MEŠ}URU Ka-še-pu-u-ra*

13 *[A?-NA?^{URU}M]a-ri-iš-ta pí-hu-te-ed-du*

“Bana yazdığın şu yazıya gelince: Kaşepura’ya gitmiş olan savaş arabası birliği onlara aç olduklarından hep şunları söylüyorlar: Gaşka halkı gelir gelmez yine peşlerinden gideceğiz ve onları yukarıya götüreceğiz...çünkü Takşa buraya geldiği için, Piyade Birliğini Kaşepura’dan Marişta’ya götürsün mü?”

4.16. KARAŞ

Sümerogram olan KARAŞ kelimesinin Akadca karşılığı *karaşu* dur. Mezopotamya toplumlarında (Eski Babil, Orta Asur ve Yeni Asur’da) *karasu* ’nun anlamı “Askeri Kamp ve Ordu” dur (Beal, 1992: 9). Hititçe metinlerde de sıklıkla karşımıza çıkan KARAŞ’ı Friedrich “Ordu, Kıt’a, Ordugâh” olarak (Friedrich, 1952: 280), Rüster-Neu ve Tischler ise “Ordugâh ve Ordu” olarak anlamlandırmışlardır (Rüster ve Neu, 1989: 330; Tischler, 2001: 236). Ünal ise kelimeye yukarıda sıralanan anlamların tamamını vermiştir (Ünal, 2016: 260). KARAŞ ‘ın “ordu” anlamında kullanımı I. Hattuşili’nin Anallerinde şöyle yer almaktadır: “Ben onu (Fırat’ı) ayağımla geçtim; Benim KARAŞ ‘ım onu benden sonra geçti”. Benzer bir anlam II. Murşili’nin Anallerinde ise şu şekilde yer alır: “Benim KARAŞ^{HIA}’m (ordularım) yıldırım gibi biçti ve Arzava ülkesini biçti (O)” (Beal, 1992: 9-10).

Hem “Ordu”, hem de “Ordugâh” anlamlarının birlikte kullanıldığı “Aşhella Ritüeli”¹ metninde geçmektedir. İlgili satırının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda şekildedir (Dinçol, 1989: 15-24):

25 *nam-ma-kan UDU.ŞİR-aš^{HIA} SAL^{TUM} -ia NINDA.KUR₄.RA KAŠ-ia KARAŞ iş-tar-na ar-ha pí-da-an-zi*

26 *na- aš LÍL-ri pí-en-na-an-zi na-aš-kán pa-a-an-zi A-NA ZAG^{LÚ}KÚR an-da*

27 *ar-ha pí-it-ta-la-an-zi ku-e-da-ni pí-di an-zi-el Ú-UL a-ar-an-[(zi)]*

28 *nu-kán an-da QA-TAM-MA-pát me-mi-iš-kán-zi ka-a-ša-ua-aš- ša-an ku-it [(ki-e-el ŠA KARAŞ)]*

29 *i-da-a-lu A-NA A-MI-LU-UT-TI GUD^{HIA} ANŞE.KUR.RA^{MEŠ} ANŞE.GÍR.NUN N[(A)]*

30 *Ú A-NA ANŞE^{MEŠ}ku-it an-da e-eš-ta ki-nu-na-ua-ra-at kán ka-a- š[(a)]*

31 *IŞ-TU KARAŞ ku-u-uš UDU.ŞİR-aš^{HIA} SAL^{TUM} ar-ha ú-te-ir*

25 *Sonra koçları ve kadını, ekmeği ve birayı ordugâhın içinden dışarı götürürler.*

Ve onları açık araziye sürerler. Giderler ve (onları) düşman ülkesi sınırı içine

¹ Aşhella Ritüeli, Hitit ordusunu salgın hastalıklardan korumak için uygulanmış olan bir sağaltma büyüsti uygulamasıdır.

27 salarlar; bizim olan yere gelemeler.

Ve bu sırada aynı şekilde söylerler: “bak! Bu ordunun

29 insanları, koyunları, atları, katırları

ve eşekleri içinde kötü olan ne varsa, şimdi bak, onları

31 ordugâhtan bu koçlar ve (bu) kadın götürdüler

Onları kim bulursa, bu kötü salgını (da) o ülke alsın!”

Şu hâlde Hititler hem Akadça bir kelime olan ve Türkçede “Ordu, Ordugâh” anlamlarına gelen “KARAS” kelimesini hem de bu kelimenin eş anlamlısı olarak kabul edilen Hititçe “tuzzi” kelimelerini aynı metin içerisinde kullanmışlardır.

4.17. tuzzi

Hititçe bir terim olan “tuzzi” kelimesini Friedrich ve Tischler, “Ordu, Kıt’a Kuvvetleri, Ordugâh” olarak tercüme etmişlerdir (Friedrich, 1952: 232; Tischler, 2001: 184). Hoffner ise “Ordu” olarak tercüme etmiştir (Hoffner, 1967: 18). Ünal ise kelimenin fiil hali olan *tuzziya-* için “Karargâh, Ordugah Kurmak, Kamp Kurmak”, ^{NINDA}tuzzi- için ise “Tayın, Asker Ekmeği” karşılıklarını vermiştir (Ünal, 2016: 556). Bu terim ayrıca IV. Tuthaliya’nın Askeri Fermanında da geçmektedir. Alp, tarafından transkripsiyon ve çevirisi yapılan metnin ilgili satırları aşağıda verilmiştir (Alp, 1947: 390-393):

16 [m]a-a-an ^DUTU^{SI} -ma la-ah-hi ú-ki-la Ú-UL pa-a-i-mi nu tu-uz-zi-ia ku-in DUMU LUGAL na-aš-ma BE.E[L GAL]

17 ua-a-tar-na-ah-mi nu tu-uz-zi-in la-ah-hi a-pa-a-aš pí-e-hu-te-iz-zi nu-uš-ši-kán ku-it ^DUTU^{SI} [tu-uz-zi-in]

18 ki-iš-ša-ri te-eh-hi na-an tu-uz-zi-iš hu-u-ma-an-za iš-ta-ma-na-aš-ki-id-du nu <ma-ah-ha-an> ŠA ^DUTU^{SI} [iš-hi-ú-ul a-pi-al-la QA-TAM-MA]

19 iš-ša-at-ten nu hu-u-ma-an-za hu-u-da har-du nu ^{LÚ}KÚR kar-ši za-ah-hi-ia-ad-du-ma [-at?]

16 Eğer (ben) majeste kendim harbe gitmezsem, ordunun (başına) hangi prensi veya [büyük be]yi

17 tayin edersem, orduyu o muharebeye sevk eder. (Ben) majeste [orduyu] onun

18 eline koyduğumdan, onu bütün ordu dinlesin ve nasıl majestemin [talimatını] (yerine getirirseniz), [onunkini de öyle]

19 yerine getirin ve herkes çevikliğe(?) sahip olsun ve düşmanla kesin olarak dövüşsün.

5. HİTİT ORDU DÜZENİNDE YER ALAN ASKERİ GÖREVLİ VE RÜTBELERLE İLGİLİ TERİMLER

5.1. auriiaš išha / BEL MADGALTI

Hitit devletinin en önemli yöneticilerinden birinin unvanı olarak karşımıza çıkan *BEL MADGALTI* unvanı Akadça kökenli bir terimdir. Bu rütbenin Hititçesi ise *auriiaš išhaš*’tır. Ünal kelime için “Hudut Beyi” karşılığını vermiştir (Ünal, 2016: 102). Hititçe metinlerde bu görevliye ait pek çok direktifler yer almaktadır. Maşat Höyük Mektuplarından birinde bir *BEL MADGALTI* olan *Himuili* isimli kişi, Büyük Kral ile doğrudan doğruya mektuplaşmaktadır. Gözetleme yeri kumandanı ya da “Kale Kumandanı” anlamına gelen *BEL MADGALTI* ya da *auriiaš išha* bir

“Askeri Vali” olarak görevini yapmakta ve savaş harekâtını yönetmektedir. Kalelerin inşası ve korunması da onun görevleri arasındadır. O, yalnız bir kalenin değil, mıntıkasında mevcut olan bütün kalelerin kumandanıdır. Ayrıca bölgesindeki tapınakların, sarayların (hükümet konaklarının) ve diğer resmi yapıların ve hamamların bakım ve onarımından da yollamak gibi sorumlulukları da bulunmaktadır. Ayrıca yine emrindeki yönetici MAŞKIM (Bir tür mesuldür. *BEL MADGALTI* yetki alanındaki tapınaklardaki personel ile ilgilenmek, kült envanterlerini krala kaymakam) ile davalara bakmakta, onları karara bağlamakta ve çözemediği davaları Büyük Kral’a göndermektedir. *šahhan*¹ ve *luzzi*² yükümlülüklerinin uygulanması da yine kale beyinin görevidir (Alp, 2001: 51-52) *BEL MADGALTI* görev ve sorumluluklarıyla bir tür “Eyalet Valisi”ni andırmaktadır. III. Tuthaliya’nın kale kumandanına emirlerini içeren fermanın transkripsiyon ve çevirisinde şu satırlar okunmaktadır:

1 [(A-NA) LÚ (BE.EL MAD.KAL-TI)-m]a?-aš?-kán ku-e-da-ni an-da LÚSIG₅ la-ah-hi-ma-aš Ú-UL [p]a-a-an-za LÚBE.EL MAD.K [(AL)-TI-(ma-an)]

2 [ma-a-an LÚ hu-ia-an-d(a)]-a[(n)] iš-ta-ma-aš-zi na-an e-ip-tu na-an I-NA É.GAL^{LIM} up-pa-ú da-a-i-ma-az (Alp, 1947: 388):

“Hangi kale kumandanının (emrinde) o, asil bir kişi ise, ve savaşa gitmemiş ise ve kale kumandanı onun [kaçak olduğunu] işitir[se], onu tutuklasın ve onu saraya göndersin; (onu) kendine almasın” (Alp, 2001: 175).

5.2. EN. ANŞE.KUR.RA^{MEŞ}

Sümerce bir terim olan EN. ANŞE.KUR.RA^{MEŞ} rütbesine şimdiye kadar sadece bir metinde rastlanmıştır (Beal, 1992: 445). Maşat Höyük Mektuplarından on dokuzuncusunda karşımıza çıkan bu terimi Alp, “Atların Kumandanı” olarak tercüme etmiştir (Alp, 2001: 154).

5.3. tuzziiaš išha / EN.KARAŞ / EN.ERİN^{MEŞ}

Bu üç rütbeninde genel olarak anlamı “Ordu Beyi” dir (Beal, 1992: 417). Alp, EN.KARAŞ için “Ordu Kumandanı”, EN.ERİN^{MEŞ} için ise “Askerlerin Efendisi, Kumandan” tercümesinde bulunmuştur (Alp, 2001, 154). *tuzziiaš išha* eski Hitit dönemine ait olan I.Hattuşili’nin Annallerinde görülmüştür (Beal, 1992: 422). Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi şöyledir (Kempinski ve Koşak, 1982: 90, 93):

35 [^{uru}Hu-u(r-ma-az kat-ta-an ar-h)]a da-a-aš ša-aš ^{uru}Šu-uk-zi-ia

36 [(x ^{uru}Šu-)]uk-zi-iz-gi-ma-ni-it

37 [(ša-aš ak-ki-iš-ki-e-i)t] ^mKa-ra-ua-ni-iš ^mPa-ra-a-i-ú-na-aš

38 [^m([A]-i-ú-uk-ta-e-ra-ia-aš-ša t)]u-uz-zi-ia-aš iš-hé-eš a-ki

35 O (Hurri Kralı) (birliklerini) Hurmadan çekti ve Şukziya ya [gitti]

36 [] ve kış boyunca Şukziya da kaldı.

37 Ve onlardan her biri öldü: Karavani, Parayuna

38 Ayuktaeraya, komutanlar öldü.

¹ Şahhan: “arazi işletmek karşılığı ödenen vergi, haraç, timar ve zeamet” (Ünal, 2016: 441).

² luzzi: “timar yükümlülüğü, angarya” (Ünal, 2016: 328).

Bronz tabletin¹ sonunda sıralanan yüksek dereceli memurların arasındaki görevlilerden biri olan EN^{MEŠ} KARAŞ'ı (Otten, 1989: 28) Karauğuz “*ordunun tüm komutanları*” olarak tercüme etmiştir (Karauğuz: 2002: 105).

5.4. EN UKU.UŞ²

Bu terim sadece bir metinde görülmüştür. Bir çeşit GAL UKU.UŞ olduğu düşünülmektedir (Beal, 1992: 391). Alp'in UKU.UŞ hakkındaki önerisini değerlendirecek olursak bu unvan “*Jandarmaların Beyi ya da Başı*” olarak tercüme edilmelidir (Alp, 2001: 153). Ancak Ünal'ın LÜUKU.UŞ için önerdiği “*Ağır Silahlı Asker*” karşılığını (Ünal, 2007: 755) esas alacak olursak, kelimeyi “*ağır silahlı askerlerin başı*” olarak tercüme etmemiz gerekir.

5.5. GAL LÜ.MEŠGEŠTIN³

Alp, Hitit ordusunda yer alan GAL.GEŠTIN rütbesi için “*Şarap Başı (bir tür general)*” karşılığını vermiştir (Alp, 2001: 154). Ünal ise bu kelime için “*Şarapçılarının Başı, Baş Saki, Kiler Beyi*” gibi unvanlar önermiştir (Ünal, 2016: 126). Bu isim gösterişsiz olsa da oldukça prestijli bir rütbedir. Bu rütbenin sahibi ya kralın genel komutasında yer almıştır ya da başkomutan olarak görevlendirilmiştir. Eski Krallık Döneminden beri kullanılan bu terimin Erken Hitit tarihinde, kralın en güvenilir yoldaşları ve danışmanlarının gü sıradan işlerde ona hizmet ettiği ancak zamanla, kralın bu kişilere bağımlı hale geldiği ve bu görevlinin artan önemiyle birlikte işgal ettikleri mevkilerin değeri de artmıştır. Böylece görevler değişmekle birlikte görevlilerin orijinal isimleri aynı kalmıştır (Bryce, 2003: 38). Bu görevli genellikle, kralın kardeşi ya da başka bir yakın akrabası arasından seçilmiştir. (Bryce, 2003: 126). III. Hattuşili de (MÖ 1280-1250) GAL.GEŠTIN unvanıyla bir seferde görev almıştır (Beal, 1992: 342). Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu şöyledir (Einar, 1965: 185):

10 [I-NA M]U 2^{KAM I}Ha-at-tu-ši-li-iš GAL.GEŠTIN URU^UTa-ak-ku-mi-ša! x[

11 [GUD^{HI.A}-ŠU-]NU UDU^{HI.A}-SU-NU na-an-ni-ir nu a-pu-u-uš-ša URU^UPár-du-ua-ta

12 [nu^{UR}]^U Ša-ah-hu-u-i-li-ia pa-it a-pé-e-ma GUD^{HI.A}-ŠU-NU UDU^{HI}. [A-SU-NU

13] x ERÍN^{MEŠ} EGIR-pa URU^UTi-pi-ia-pa-ir

“2.sene[de] Şarap Başı Hattuşili, Takkumi' ye [gitti]. Sığırları ve(koyunları) sürdü.[Onlar.....] sonra Parduvata' da. O Şahhuiliya' ya gitti. Fakat onlar, onların sığırlarını ve koyunlarını yağmaladı. 41[.....] Birlikler Tapiya ya geri gitti” (Beal, 1992: 347).

5.6. GAL(LÜ.MEŠ) MEŠEDİ⁴

GAL MEŠEDİ terimini Friedrich “*Muhafız Kumandanı*” olarak tercüme etmiştir (Friedrich, 1952:272). Ünal ise bu rütbe için “*Muhafız Askerlerinin Başı*” karşılığını vermiştir. GAL MEŠEDİ kralın kişisel güvenliği ve emniyetinden sorumludur. Bu önemli görev için I. Šuppiluliuma kardeşi

¹ 1986 kazı sezonun başında Hattuşa antik kentinde Sfenks'li Kapının batısında sur duvarının dibinde bulunan bu tablet, Hitit Büyük Kralı IV. Tuthaliya ve onun vasalı yerel Tarhuntaşa ülkesi kralı Kurunta arasında yapılan antlaşmayı konu almaktadır.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 446.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 535.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 584.

Zida'yı, II. Muwatalli kardeşi III. Hattušili'yi ve III. Hattušili de kral olunca bu göreve oğlu IV. Tuthaliya'yı seçmiştir. Siyasal alanda ve yüksek bir askeri görevli olarak savaş alanlarında da olağan üstü yetki ve nüfuzla donatılmışlardır (Bryce, 2003: 37-38). Telipinu Fermanında anlatılan bir saray entirikasında adı geçenlerden biri de GAL MEŞEDİ olan Zuru dur. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu aşağıdadır (Sturtevant ve Bechtel, 1935: 186):

- 1 *ut-ne-e-ma-aš-ši ku-u-ru-rie-it*^{URU} []^{URU} *Gal-mi-ia-aš*
 2 KUR^{URU} *A-DA-NI-Ī[A]* KUR^{URU} *AR-ZA-U-Ī-ĪA*^{URU} *Šal-la-pa- aš*^{URU} *Pár-du-ua-ta-aš*
^{URU} *Ah-hu-la - aš-ša*
 3 *la-ah-ha-an ku-ua-at-ta* ERÍN^{MEŠ} *-uš pa-iz-zi ne a-ap-pa Ú-UL* SIG₅ *-in*
 4 *ú-i-iš-kán-ta ma-a-an*¹ *Am-mu-na- aš-ša* DINGIR-LIM *iš ki-ša-at*
 5 ¹ *Zu- ú-ru-uš-ša* GAL^{LÚ.MEŠ} *MEŞEDİ du-ud-du-mi-li a-pí-e-da-aš-be* UD.KAM.^{HLA} *-aš*
 6 *ha- aš-ša-an-na- aš-ša-aš* DUMU-ŠU¹ *Ta-har-ua-i-li-in* LÚ^{GIS} *ŠUKUR GUŠKIN pí-i-e-it*
 7 *nu-za- kán*¹ *Ti-it-ti-ia-aš ha- aš-ša-tar QA-DU* DUMU^{MEŠ} *-ŠU ku-en-ta*

“Ülke ona düşman oldu: [.....], Galmiya, Adaniya, Arzawiya ülkesi, Šallapa, Parduwata ve Ahhula. Askerleri nereye savaşa gitti ise, iyi olarak geri gelmediler. Ammuna da tanrı olunca (ölünce), koruma kıtasının başı (“zıpkıncı başı”) Zuru da o günlerde gizlice, ailesinden, oğlu altın mızrak adamı Tahurwaili'yi gönderdi. O, Titti'nin ailesini oğulları ile birlikte öldürdü” (Alp, 2001: 60).

5.7. GAL^{LÚ}NA.GAD¹

Alp tarafından “Çoban Başı” (Alp, 2001:154) olarak dilimize tercüme edilen bu terimin anlamının bir tür general olduğu düşünülmektedir. Ünal ise bu rütbeyi “Baş Çoban” olarak çevirmiştir (Ünal, 2016: 126). Bu unvan I. Šuppiluliuma'nın icraatlarını anlatan metinde de geçmekte olup, burada yüklenilen anlam ile Alp'in düşüncesi uyusmaktadır. Metinde şu ifadeler yer almaktadır: “Ben Šuppiluliuma, bir şehri tahkim için meşgulüm, Urawanni ve Kuwalana-ziti'yi diğer bölgeye saldırı için yolladım.” Bu satırlarda Kuwalana-ziti, GAL^{LÚ}NA.GADA olarak tanımlanmıştır (Beal, 1992: 392).

5.8. GAL NIMGIR

GAL NIMGIR rütbesi Alp, tarafından “Baş Ordu Müfettişi” olarak tercüme edilmiştir (Alp, 2001: 154). Friedrich ise bu rütbeye “Memur” karşılığını vermiştir (Friedrich, 1952: 288). Beal ise kelimeyi “Habercilerin Başı” olarak tercüme etmiştir (Beal, 1992: 357). Ünal^{LÚ}NIMGIR için “Münadi, Tellal” (Ünal, 2016: 374),^{LÚ}NIMGIR.ERİN için ise “Ordu Komutanı, Ordu Münadisi” karşılıklarını vermiştir (Ünal, 2016: 374).

5.9. GAL^{LÚ.MEŠ}(GIS) ŠUKUR²

(GIS)ŠUKUR kelimesini Ünal “kargı, mızrak” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 488). GAL^{LÚ.MEŠ}(GIS)ŠUKUR rütbesi ise Beal tarafından “Mızrak Adamlarının Başı” (Beal, 1992: 482), Daddi tarafından ise “Mızraklıların Şefi” olarak çevrilmiştir (Daddi, 1982: 545). Bu görevliler tören

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 540.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 545.

alayı düzenlendiğinde kralın etrafında halka oluşturarak ona koruma yaparak krala eşlik etmişlerdir (Beal, 1992: 481). Bu terime Bronz Tablette de rastlamaktayız. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu aşağıdaki gibidir (Otten, 1989: 14):

79 URU A-ia-ra-aš LÚ.MEŠ ÚMMEDA na-ú-i-la-aš URU Ta-ra-a-pa- aš LÚ^{MEŠ} GIŠ ŠUKUR

79 Aiara şehri genç hayvan bakıcıları, Tarapa şehrinin mızrak adamları... (Karağuz, 2002: 96).

5.10. GAL^{LÚ.MEŠ}ŠUŠ¹

GAL^{LÚ.MEŠ}ŠUŠ rütbesi Alp tarafından, “Araba Savaşçılarının Kumandanı” olarak tercüme etmiştir (Alp, 2001: 154). İlk kez Telipinu listelerinde görülen terimden burada potansiyel suçlu olarak bahsedilmektedir. Maşat Höyük’de bulunan mektuplarda da GAL^{LÚ.MEŠ}ŠUŠ terimi sıkça geçmektedir. Bu mektuplardan anladığımız kadarıyla GAL^{LÚ.MEŠ}ŠUŠ yukarı ülkedeki oldukça büyük bir orduya liderlik etmektedir. Bu ünvan Eski Hitit Kralı Telipinu’dan Yeni Hitit Kralı IV. Tuthaliya ya kadar çok önemli ve yüksek rütbeli subaylara verilmiştir (Beal, 1992: 368, 374).

5.11. GAL^(LÚ.MEŠ)UGULA LIM (SERİ)^{(MEŠ)²}

GAL^(LÚ.MEŠ)UGULA LIM (SERİ)^(MEŠ) rütbesini Alp, “Binbaşı” (Alp, 2001: 154), Rüster-Neu ise “Kırın Binbaşısı” (Rüster ve Neu, 1989: 357) olarak tercüme etmişlerdir. Bu rütbe, Telipinu Fermanındaki listelerde ve Bronz Tablette de geçmektedir. Diğer yüksek rütbeli görevlilerle birlikte zikredilen bu rütbe ile ilgili satırın transkripsiyonu şöyledir:

35 mTa-ki-LUGAL-ma DUMU.LUGAL mEN-LUGAL-ma DUMU.LUGAL mA-la-li-mi
GAL UGULA LI-IM^{MEŠ} (Otten, 1989: 26).

35- “prens Taki-Şarruma, prens Ewri- Şarruma, binbaşuların şefi Alalimi” (Karağuz, 2002: 105).

5.12. GAL UKU.UŠ³

UKU.UŠ bahsinde kelime için farklı teklifler olduğunu ifade etmeye çalışmıştık. Bu askeri terim için Alp’in görüşünü olan “Jandarma” yı daha uygun buluyoruz. Buna göre GAL UKU.UŠ “Jandarmaların Başı” olabilir (Alp, 2001: 153). Fakat Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy* isimli eserinde bu rütbeyi “Muhafız Kıtasının Başı” olarak tercüme etmiştir.

5.13. HAITU

Akadca kökenli bir kelime olan bu askeri terimi Beal, “gece çevreyi dolaşan adam” ya da “Gece Devriyesi” olarak tercüme etmiştir. Birçok direktif metninde GAL^{LÚ.MEŠ} GIŠ PA “Taşıyıcı Görevlilerin Başı” ve UGULA DUMU KIN “Habercilerin Başı” ile birlikte görülür. Sümer ve Akadca kelime listeleri LÚGE₆(A).DU.DU terimini UGULA DUMU KIN ile eş değeri olarak vermiştir (Beal, 1992: 264).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 583.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 470.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 546.

5.14. LÚ.GİŞBAN¹

Rüster ve Neu bu Sumerce kelimeyi LÚ.GİŞPAN şeklinde okuyup “Okçu” olarak tercüme etmişlerdir (Rüster ve Neu, 1989: 335). Ünal da bu çeviriye katılmaktadır (Ünal, 2007: 85). Ok ve yay Hitit savaş arabalarının temel silahı olduğundan Hitit ordusunda büyük önem taşımıştır. Fakat piyade okçularının her seferde ayrı bir birlik mi oluşturdukları ve eğer böyle ise bu birliğin ayrı bir ad taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir. Okçulardan (LÚ.GİŞ BAN) Hitit metinlerinde sadece tek bir yerde yani Hitit kanunlarının 54. maddesinde bahsedilmektedir (Beal, 1992: 201). Metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıdadır (İmparati, 1992: 73-74):

§ 54 16 ERÍN^{MEŞ URU}Za-al-pa ERÍN^{MEŞ URU}Ta-aş-hi-ni-ia ERÍN^{MEŞ URU}Hé-mu-ua LÚ^{MEŞ GİŞ}
[(BAN LÚ^{MEŞ} NAGAR IZ.ZI)]

“Zalpa’nın askerleri, Taşhiia’nın askerleri, Hemuua’nın askerleri okçular, tahta işçileri”

5.15. LÚDUGUD²

LÚDUGUD ünvanlı askeri görevli çivi yazılı birçok Hititçe metinde görülmektedir (Beal, 1992: 488). Schuler, *BEL MADGALTI* “Askeri Vali” direktif metninde de geçen kelimeyi “Kule Beyi” olarak tercüme edilmiştir (Von Schuler, 1957: 52). IV. (?) Tuthaliya’nın askeri ferman metninde de bu rütbe görülür. Alp, metnin çevirisini yaptığı makalesinde rütbeyi “Yüzbaşı” olarak tercüme etmiştir (Alp, 1947: 389). Fakat son yıllarda yaptığı aynı metnin çevirisinde bu askeri rütbeyi “Çavuş” olarak tercüme etmiştir. Ünal ise bu kelimeyi “yüksek rütbe sahibi, ileri gelen, önemli şahsiyet” olarak tercüme etmektedir. Alp’in önerisine göre bu metnin ilgili satırının transkripsiyonu şöyledir:

4 [(la-ah-ha-az KAS-az EG)]IR-pa hu-u-ua-a-ri LÚDUGUD.ŞU-ma-an UGULA LI.IM-ia
li-e mu-un-na-an-zi (Alp, 1947: 388).

4 ‘savaştan geri kaçarsa, çavuşu ve binbaşısı onu saklamasınlar’ (Alp, 2001: 175).

Bryce ise LÚDUGUD’ görevlisinin “ileri gelen, Sulh Yargıcı” olduğunu düşünmektedir. Bryce, bu görevlinin kral tarafından atanan adli bir görevli olduğunu ve kral adına yargılama yaptığını söylemektedir. Ve verdiği kararların konulan cezalar nedeniyle reddedilemeyeceğini ifade eder. Aşağıda verdiğimiz kanun maddesi bu savı kanıtlar niteliktedir (Bryce, 2003: 57).

Hitit kanunlarından 173. maddenin transkripsiyonu şöyledir (İmparati, 1992: 160):

§ 173A.

11 ták- ku DI.IN LU[GA]L ku-iş-ki hu-u-ul-la-az-zi

12 É-ZU pu-p[u-u]l-li ki-i-ša [t]ák- ku DI.IN LÚDUGUD

13 ku-iş-ki hu-u-ul-li-ia-az-zi SA[G.D]U-ZU

11 Eğer kralın yargısına biri karşı çıkarsa

12 evi mahvolmuş (terkedilmiş) olsun. Eğer ‘Saygıdeğer’ birinin yargısına,

13 biri karşı çıkarsa, onun başı

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s.460.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 442.

5.16. LÚEN.NU.UN / LÚhaliatalla

Sümerce kökenli bir kelime olan EN.NU.UN, “nöbet” anlamına gelen askeri bir terimdir. EN.NU.UN BÂD “*Sur Nöbeti*”, EN.NU.UN HUR.SAG “*Dağ Nöbeti*”, LÚ EN.NU.UN ise “*Nöbetçi*” anlamlarına gelmektedir (Rüster-Neu, 1989: 316). Duplikat metinleri bu terimin Hititçe karşılığının LÚhaliatalla olduğunu göstermektedir (Beal, 1992: 251). LÚhaliatalla askeri görevlisi ise Hititçe de “*Nöbetçi*” anlamında kullanılmaktadır (Von Brock, 1962: 86). Aygül, çalışmasında LÚhaliatalla ‘nın sur ve tapınakların güvenliğini sağlayan bir nöbetçi olduğunu dile getirmektedir (Süel, 1985: 169). Ünal ise bu görevli için “*Gözetleyici, Bekçi*” karşılığını önermektedir (Ünal, 2007: 107).

5.17. LÚişmeriyaš išha/LÚişmeriaš EN^{MEŠ}/ LÚ.MEŠişmeriyaš BELU^{HI.A}

Bu askeri terimi Friedrich “*araba’nın sevk ve idaresini yapan*” olarak tercüme etmiştir (Friedrich, 1952: 88). Ünal ise kelime için “*at yuları tutucusu, seyis, araba sürücüsü*” karşılığını teklif etmiştir (Ünal:2016: 233). Kelime bütün Orta Hitit metinlerinde sadece üç kez görülmüştür. Bu metinlerden birinde ise şu ifadeler yer almaktadır: “*Ben Hatti alšant (garnizon)’undan 10.000 asker (ERİN^{MEŠ}) ve 600 savaş arabası atları [ile birlikte LÚ.MEŠişmeriyaš BELU^{HI.A} (savaş arabaları beyleri) aldım*” (Beal, 1992: 153).

5.18. LÚKARTAPPU¹

Akadca kökenli olan bu terimi Tischler, (Tischler, 2001: 281), Alp (Alp, 2001: 197) ve Schuler, (Von Schuler, 1966: 146) “*Araba Sürücüsü*” olarak tercüme etmişlerdir. Ünal ise kelimeyi “*Arabacı, Araba Sürücüsü, Faytoncu*” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2007: 323). Bronz Tablette ise diğer yüksek rütbeli memurlar arasında görülen “^{GAL}KARTAPPÍ” ise “*Savaş Arabaları Sürücülerinin Başı*” anlamına gelen bir askeri rütbedir. (Otten, 1989: 28).

5.19. LÚkuwatnalla²

Luvice kökenli bir terim olan “*kuwatna*”, “*ordu*” kökünden gelen kelimedir ve “*asker*” anlamına gelmektedir (Von Brock, 1967: 107). Daddi, de bu tercüme katılmaktadır (Daddi, 1982: 459). Ünal ise kelimeyi “*asker*” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2007: 384).

5.20. LÚmariyanni

LÚmariyanni olarak Hititçe yazılan bu askeri görevli Maşat Höyük’te bulunan bir metinde de geçmektedir. Alp, bu rütbeyi “*Savaş Arabası Kıtaları Subayı*” olarak tercüme etmektedir (Alp, 1991: 333). Bu askeri rütbeyi “*Savaş Arabası Sürücüsü*” ve “*Soylu Savaş Arabası Savaşçısı*” olarak tercüme eden bilim adamları da bulunmaktadır (Beal 1992: 179).

5.21. LÚMEŞEDİ³

LÚMEŞEDİ unvanını taşıyan askeri görevlinin anlamını Daddi, “*Muhafız, Koruyucu*” olarak tercüme etmiştir (Daddi, 1982: 135). MEŞEDİ’lerin görevlerinin neler olduğunu Orta Hitit Dönemine tarihlendirilen MEŞEDİ Direktif Metin’inden öğrenmekteyiz. Bu metinden öğrendiğimize göre, kraliyet sarayının avlusunda sarayın ön yüzü boyunca mızrak ile silahlanmış 12

¹ “*LÚkartappu*’luk müessesinin aslında yerel idarede oldukça önemli bir pozisyonu bulunmaktaydı. kartappu-sümerce kir4.dab “*yem torbasını tutan kişi*”, “*at dizgini*” anlamlarına gelen sözcükten türetilmiştir” (Taş, 2008: 107). Ayrıntılı bilgi için bkz: Taş, İ. (2008). M.Ö.13.Yüzyılda Kargamış Krallığında Görevli İki Hitit Memuru: mâr šarri (DUMU.LUGAL) ve Lukartappu, Tarih Araştırmaları Dergisi, (43), ss. 95-117.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 459.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 135.

MEŞEDİ bulunmaktadır. Avluyu geçtikten sonra kendilerine “*altın mızraklı adam*” denilen diğer tip korumalardan 12 si durmaktadır. Kral muhtemelen sadakati iki farklı tip koruma kullanarak garanti altına almayı ummuş olabilir. *MEŞEDİ*’lerin baş sorumluluğu kralı korumaktır (Beal, 1992: 212). Kralın ziyaret ettiği bölge sarayları ve büyük villalarda ayrı *MEŞEDİ* müfrezeleri de vardır. Ancak bu müfrezelerin yolculuk boyunca krala yakın koruma sağlamak amacıyla başkentten gelen muhafızlar olması da muhtemeldir. Ayrıca şenlik alayları ve şenliklerde de kralın etrafında iç güvenlik çemberi oluşturmuşlardır. Askeri seferler sırasında da herhangi bir çarpışma anında, kralın etrafına güvenlik perdesi oluşturmak da onların görevleri arasındadır. *MEŞEDİ*’lerin şefleri olan ^{GAL}*MEŞEDİ*’lerin ise hem siyasal alanda hem de askeri görevli olarak savaş alanında olağan üstü yetki ve nüfuzları vardır (Bryce, 2003: 37-38).

5.22. ^{LÚ}PITHALLU

^{LÚ}PITHALLU akadogramı “*Süvari*” anlamına gelmektedir (Beal,1992:190). Friedrich (Friedrich, 1952: 311) ve Tischler, (Tischler, 2001: 288) de bu görüşe katılmaktadır. Ünal ise bu terime “*Atlı Haberci, Ulak ve Postacı*” anlamlarını eklemiştir (Ünal, 2016: 418). ^{LÚ}PITHALLU kelimesinin geçtiği metinlerden biri olan Hitit kraliçesi Puduhepa’nın II. Ramses’e yazdığı mektupta ise bu kelime “*Haberci*” olarak yorumlanmaktadır. Kelimenin geçtiği ilgili satırların tercümesi şu şekildedir; “*Habercim seni bulduğunda kardeşimin bir atlı (^{LÚ}PITHALLİ) göndermesine izin ver... Daha sonra atlı (^{LÚ}PITHALLU) da hızlıca geldi, habercim gelmedi*” (Beal, 1992: 190).

5.23. ^{LÚ}NÍ.ZU¹

Alp, bu askeri görevliyi “*Gözetleyici*” olarak tercüme etmiştir ve ^{LÚ}şapaşalli ile eşitlemiştir (Alp, 2001: 154). Daddi, ise kelimeyi “*Gözcü, Ajan*” olarak tercüme etmiştir (Daddi, 1982: 466). Düşman akıncıların Hitit bölgesine girdikleri haber alındığında işçiler ve hayvanlar şehrin içinde tutulur ve şehir güvenli hale getirilirdi. Bu zamanlarda ^{LÚ}NÍ.ZU’lar gündüz ve gece dağlarda gözcülük yapmak için gönderilmiştir. Ve düşman gittiğinde tehlikenin geçtiğine dair bilgi vermişlerdir. Böylece şehir hayatı da normale dönebilmektedir. Bu bilgiler bize ^{LÚ}NÍ.ZU kelimesinin gözcü olarak kullanıldığını göstermektedir (Beal, 1992: 272). Bir Hitit Kralının Kale Kumandanına gönderdiği fermanında ise şu satırlar okunmaktadır (Alp, 2001: 78): “*...Gözetleme yerlerinin olan [.....] Sonra gözetleyiciler yolları düzeltsinler! Düşmanın izine baksınlar! Sonra kale kumandanı iki günde bir kaledeki askerleri (ve) gözetleyicileri... [... Düşmanın izini sürmeye göndersin!] Yollar düzeltilmiş olduğundan gözetleyiciler düşmanın izini görünce, derhal haber getirsinler!*”

5.24. ^{LÚ}şalaşhali²

Daddi, bu görevi “*Ahır Neferi, Araba Sürücüsü*” (Daddi, 1982: 115), Alp, ise terime askeri bir anlam yüklemiş ve “*Araba Savaşçısı*” (Alp, 2001: 62) olarak tercüme etmiştir. ^{LÚ}şalaşhali, Telipinu fermanında, Ukkura metninde ve Meşedi yönetmeliğinde ^{LÚ}ŞÜŞ KÜ. SIG₁₇ ve ^{LÚ}ŞÜŞ ile yan yana görülür. ^{LÚ}şalaşhali’ nin “*Savaş Arabası Mürettebatı*” anlamının yanında “*Seyis*” ve “*Ahır Görevlisi*” anlamlarının da bulunduğu düşünülmektedir (Beal, 1992: 187). Ünal ise kelimenin “*Seyis*” anlamına “*Araba Sürücüsü*” önerisini de eklemiştir (Ünal, 2016: 449). Telipinu Fermanında kelimenin geçtiği ilgili satırların transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir (Sturtevant-Bechtel, 1935: 192):

¹Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 466.

²Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 115.

66 *ki-nu-na ki-iz-za UD-az*^{URU}*-Ha-at-tu-ši DUMU.MEŞ.É.GAL LÚ. MEŞ ME-ŞE-DI*^{LÚ.}
^{MEŞ}İŞ.GUŞKIN

67 ^{LÚ. MEŞ}QA. ŞU.DU₈.A ^{LÚ.}[^{MEŞ}GIŞB]AN[ŞU]R ^{LÚ. MEŞ}MU ^{LÚ. MEŞ}GIŞPA ^{LÚ. MEŞ}şa-la-
aş-hi-ia-aş

“Şimdi bugünden itibaren Hattuşa’da siz saray oğlanları, korumacılar “zıpkıncılar”, (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, asa adamları, araba savaşçıları(?)” (Alp, 2001: 62).

5.25. ^{LÚ}şapaşalli¹

^{LÚ}şapaşalli askeri görevlisini Friedrich, “Bekçi” (Friedrich, 1952: 183), Daddi, “Muhafız” (Daddi, 1982: 129), Brock, “Gözcü” (Van Brock, 1967: 106) ve Alp, ise “Casus” (Alp, 2001: 159) olarak tercüme etmişlerdir. Ünal ise kelime için “Gözcü, Bekçi, Nöbetçi, İzci” anlamlarını önermektedir. (Ünal, 2016: 458). Maduwatta metninden bu terimle ilgili bazı bilgiler edinmekteyiz. Maşat Höyükte bulunan ve askeri memurlara gönderildiği anlaşılan mektuplardan birkaç tanesinde bu terimle ilgili çeşitli bilgiler vardır (Beal, 1992: 266). Bu mektubun ilgili satırlarının transkripsiyon (Alp, 2001: 128-130) ve tercümesi aşağıda verilmiştir:

3 *ki-iş-şa-an-mu ku-it ha-at-ra-a-eş*

4 *ka-a-şa-ua*^{LÚ.MEŞ}*şa-pa-şa-al-le-e-eş* []

5 *pí-i-e-nu-un nu-ua pa-a-ir*^{URU}*Tág-ga-aş-t[a-an]*

6 ^{URU}*Ú-ku-du-i-p[u]-na-an-na şa-pa-şi-ia-u-a[n-zi da-a-ir]*

7 *nu-ua-ra-at la-at-ta-ri-ia-an-ti- aş* [. . .] X

8 *a-pa-şa-ua a-pé-e-[d]a-ni ud-da-ni-i*

9 *nu-uş-şa-an a-pé-e-[d]a-ni ud-da-ni-i*

10 *ú-e-ra-an-za-pát e-[e]ş nu*^{LÚ.MEŞ}*şa-pa-şa-al-li-u[ş]*

11 *pí-i-e-ia nu SIG₅-in şa-pa-şi-ia-an-du nu-X* [

“Sen bana yazdın. Şimdi ben (şapaşalli) ajanları yolladım. Onlar Taggašta ve Ukuduipuna şehirlerinde ajanlığa başladı. Senin emrettiğin meseleler: Dışarı yolladığın ajanlar ve onları bırak onlar iyi ajan” (Beal, 1992: 266).

5.26. ^{LÚ}SIG₅²

Sommer, AU 334, 336 ve 442 numaralı metinlerde geçen bu askeri rütbeyi “Subay(?)” veya “Üst(?)” olarak tercüme etmiştir (Alp, 1947: 399). Ancak Alp makalesinde Sommer’in bu görüşüne katılmadığını belirterek bu askeri rütbe için “alt rütbeli bir subay” teklifini getirmektedir (Alp, 1947: 400). Ünal da kelimeyi “aşağı sınıf bir subay rütbesi” olarak çevirmiştir (Ünal, 2016: 435). Fakat IV. (?) Tuthaliya’nın Askeri Ferman’ının Alp tarafından yapılan son tercümesinde bu kelime “asil bir kişi” olarak çevrilmiştir (Alp, 2001: 175). Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıda verilmiştir:

¹Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 459.

²Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 448.

A I 1[(A-NA) LÚ(BE,EL MAD.KAL-TI)-m]a?-aš?-kán ku-e-da-ni an-da LÚSIG₅ la-ah-hi-ma-aš Ú-UL [p]a-a-an-za LÚBE.EL MAD.K [(AL)-TI-(ma-an)]

2 [ma-a-an LÚhu-ia-an-d(a)]-a[(n)] iš-ta-ma-aš-zi na-an e-ip-tu na-an I-NA É.GAL^{LIM} up-pa-ú da-a-i-ma-az (Alp, 1947: 388).

“Hangi kale kumandanının (emrinde) o, asil bir kişi ise ve savaşa gitmemiş ise ve kale kumandanı onun [kaçak olduğunu] işitir[se], onu tutuklasın ve onu saraya göndersin; (onu) kendine almasın” (Alp, .2001: 175).

5.27. LÚŠU.GAL HALSI LUGAL

LÚ ŠU.GAL HALSI LUGAL Sümerce kökenli bir terimdir. Hitit askeri ve saray personeli listesinin kırıklı bir kısmında bu rütbeye rastlanmıştır. Johannes, bu rütbeyi “Krali Kale Komutanı” olarak tercüme etmiştir (Beal, 1992: 451). Ünal ise LÚ ŠU.GAL kelimesi için “Komutan ?” önerisinde bulunmuştur (Ünal, 2016: 486).

5.28. LÚŠUŠ¹

Önceleri LÚİŞ ve LÚKUŠ olarak okunan bu Sümerce kökenli terimin son okunuşu LÚŠUŠ şeklindedir (Alp, 2001: 150). LÚŠUŠ için geleneksel tercüme “Seyis” karşılığını vermektedir. Buna karşın metinler açık bir şekilde LÚŠUŠ’un savaş arabasında yay, ok ve değnek ile askeri eğitim aldığını göstermektedir. Buna göre LÚŠUŠ için “Savaş Arabası Savaşçısı” daha doğru bir tercüme gibi gözükmemektedir (Beal, 1992: 172).

5.29. LÚ.MEŠ (GIŠ)ŠUKUR

Bu askeri rütbeyi Daddi, “Mızrak Adamı” olarak tercüme etmiştir (Daddi, 1982: 198). Tören alaylarında bu görevliler kralın arabasının önündeki dördüncü sırada yürümüşlerdir. Bu nedenle önemleri MEŠEDĪ ve altın mızraklı adamlara göre daha düşüktür (Beal, 1992: 229). Bronz tablette de bu görevli geçmektedir. Metinde bu terimin yanında bulunan diğer görevlilerden de mızrak adamının statüsü hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bronz tabletin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıda verilmiştir:

78 URU Da-ga-an-nu-un-ta-aš URU Mu-u-na-an-ta-aš-ša LÚ.MEŠ DUB.SAR GIŠ tup-pa-aš

79 URU A-ia-ra-aš LÚ.MEŠ ÚMMEDA na-ú-i-la-aš URU Ua-at-ta-aš-ša-aš URU Ta-ra-a-pa-aš
LÚ.MEŠ GIŠ ŠUKUR

80 URU Ua-at-ta-aš-ša-aš URU Ta-al-ú-i-šu-ua-an-ta-aš II GIŠ TUKUL MEŠ LÚ.MEŠ BĀHAR-kán
(Otten, 1989: 14)

“Dagannunta ve Munanta şehri depo yöneticileri, Aiara şehri genç hayvan bakıcıları, Tarapa şehri mızrak adamları, Wattašša ve Talwišuwanta şehrine ait iki tımar mülkü, çömlekçiler”(Karauğuz, 2002: 96).

5.30. LÚ.MEŠ (GIŠ)ŠUKUR KÙ. SIG₁₇

Daddi ve Friedrich bu askeri rütbeyi LÚ.(GIŠ) ŠUKUR.GUŠKIN, olarak okumuşlar ve “Altın Mızraklı Adam” olarak tercüme etmişlerdir (Daddi, 1982: 200), (Friedrich, 1952: 283). MEŠEDĪ’lerin yukarıdaki satırlarda kralın yakın korumalığını yaptığını ifade etmiştik. Altın Mızraklı Adamlar da bu koruma görevini bu grupla paylaşmışlardır. 12 Altın Mızraklı Adam Sarayın avlusunda 12 MEŠEDĪ den sonra gelen en dış halkayı oluşturarak görevlerini yapmışlardır. Kral böylece bu grupların sadakatlerini garanti altına almaktadır. Her iki grup dan birer kişi, saray

¹Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 123.

külliyesini dış dünyadan ayıran güneybatı ve güneydoğu köşelerindeki ana kapılarda da nöbetçi olarak görevlendirilmişlerdir (Bryce, 2003: 37). Bu görevliler ayrıca tören alaylarında kralın etrafında yer alan ikinci halkayı oluşturulmaktadır (Beal, 1992: 225). Telipinu fermanında *MEŞEDİ* kıtasının başı Zuru da oğlu Altın mızraklı adam Tahurwaili'yi, Titi ve ailesini oğullarıyla birlikte öldürmeye gönderdiği anlatılmaktadır (Alp, 2001: 60). Ayrıca "*Altın Mızraklı Adamlar*" panku meclisinin de üyesidir (Bryce, 2003: 37). Bir metinde altın mızraklı adam orduya, muhtemelen haberci olarak gönderilmiştir. Ancak bu metin çok kırık olduğu için onun bu görevinin muhteviyatını tam olarak öğrenememekteyiz (Beal, 1992: 226). Kralî korumalar için direktif metninde de geçen bu terimle ilgili satırların transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir (Theo, 1991: 6-7):

16 a-aš-ka-az-ma ku-iš ku-uz-za nu-uš-ša-an LÚ.MEŠŠUKUR.GUŠKIN an-da a-ra-[an]-ta
17 1 LÚME-ŠE-DĪ-ma ke-e-ez IŠ-TU LÚME-ŠE-DĪ ku-ut-ta-az KÁ-aš ma-an-ni-ku-ua-an
18 ar-ta ke-e-ez-ma IŠ-TU LÚ.MEŠŠUKUR.GUŠKIN ku-ut-ta-az 1 LÚŠUKUR.GUŠKIN
19 KÁ-aš ma-an-ni-ku-ua-an ar-ta nu UD-az ha-a-li-uš-kán-zi

"Fakat dışarıya bakan duvarda, Altın Mızraklı Adamlar durmaktadır. Bir *MEŞEDİ* kapının yanında (yani) *MEŞEDİ*'nin bulunduğu duvarın kenarında durur: Fakat kapının yanında diğer tarafta (yani) Altın Mızraklı Adamların durduğu duvarın tarafında, bir Altın Mızraklı Adam durur. Ve gün boyu nöbet tutar."

Kelime KUB 3.34 i 15, IBoT 1.36 i 18, KUB 3.34 ii 37, KUB 3.68 ii 6 numaralı metinlerde de geçmektedir (Daddi, 1982: 200).

5.31. LÚ.MEŠ (GIŠ)ŠUKUR DUGUD¹

Bu askeri rütbe "*Ağır Mızrak Adamı*" olarak tercüme edilmiştir. Diğer mızrak adamlar gibi ağır mızrak adamları da kralî korumayla ilgilidirler. Kral tören alaylarına katıldığında bu birlik *MEŞEDİ* korumalarının başında uygun adım yürümüşlerdir. Fakat bu koruma birliği derece olarak *MEŞEDİ* ve altın mızrak adamlarından daha önemsiz olduğu düşünülmektedir (Beal, 1992: 226).

5.32. LÚ.MEŠ ŠUKUR.ZABAR²

Daddi, bu askeri rütbeyi "*Bronz Mızraklı Adam*" olarak değerlendirmiştir. (Daddi, 1982: 201). Bu terim sadece iki Eski Hitit Dönemine ait korunmuş bir festival metninde bu görevlilerle ilgili bilgi edinmekteyiz (Beal, 1992: 228). Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyonu şöyledir:

46 [nam-m]a II GUD.MAH X LÚ^{MEŠŠ}ŠUKUR ZABAR kar-pa-an-zi I GUD.MAH X LÚ^{MEŠŠ}ŠUKUR ZABAR
47 [(kar-pa-an-zi)] I GUD.MAH X LÚ^{MEŠŠ}ŠUKUR ZABAR kar-pa-an-zi
48 [(pa-a-an-z(i)? Tu-uš an-da^Éha-)]le-en-ti-u pé-e-da-an-zi nu a-pu-uš-ša
49 [h(u-kan-zi LUGAL- uš A-N)]A XX LÚ^{MEŠŠ}ŠUKUR ZABAR V MA.NA KÚ.BABBAR pa-a-i
50 [-z(i ku-i)]š- ša-az X GIN KÚ.BABBAR da-a-i (Alp, 1993: 212)

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 200.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 201.

“20 Bronz Mızraklı Adam 2 boğayı yukarı kaldırırlar ve onları sarayın içine taşırlar orada onları keserek kurban ederler. 20 mızrak adamına 5 MANA, her biri içinde 10 şekel verilsin” (Beal, 1992: 228-229).

5.33. LÚ^Utaršipiala¹

Bu görevli için Friedrich, “Saray Görevlisi”, “Araba Bakımcısı”, “Arabacı” (Friedrich, 1952: 216), Daddi ise “Arabacı”, “Savaş Arabası Sürücüsü” (Daddi, 1982: 117) karşılıklarını vermişlerdir. Beal, ise LÚ^Utaršipiala’nın “Savaş Arabası Sürücüsü”, “Savaş Arabası Savaşçısı” veya “Savaş Arabası Yapımcısı” olabileceğini söylemektedir (Beal, 1992: 190). Ünal da bu askeri terim için yukarıdaki önerilere katılmaktadır (Ünal, 2016: 525). Kelime ile ilgili her üç müellifin tercümelemleri büyük yakınlık göstermektedir. Bu nedenle bu askeri görevliyi “Savaş Arabacısı” olarak değerlendirebiliriz.

5.34. LÚ^Utuhkanti

LÚ^Utuhkanti görevlisi ile ilgili olarak Friedrich ve Tischler, “büyük rütbe, makam sahibi” (Friedrich, 1952: 227), (Tischler, 2001: 179) gibi anlamlar verilmiştir. Ünal ise adı geçen görevliyi “Veliaht Prens” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 545). Tawagalawa Mektubu olarak anılan bir mektupta Ahiyawa kralı Tawagalawa, Hitit kralından kendisinin veliaht olarak tanınması için, bir tuhkanti göndermesini istemesi üzerine, Hitit kralı tuhkanti yerine TARTENU göndermiş ve bunu Ahiyawa kralının sitem etmesi anlatılmıştır. Bilim adamlarının bazıları bu terim içi “Veliaht Prens” önerisinde bulunmuşlardır (Reyhan, 1994: 47-48). Bazı bilim adamları ise yukarıda da ifade edildiği bu terimi “yüksek rütbe sahibi” olarak tercüme etmektedirler. II. Tuthaliya, başkomutanlık yapabilecek iki grubun Krali Prenslar ve Büyük Beyler olduğunu söylemiştir. Yüksek rütbeli prenslerden biri de “veliaht prens” dir. II. Tuthaliya’nın kral naibi olan Arnuwanda şehzade olarak II. Tuthaliya ile birlikte kumandanlığı paylaşarak birçok sefere çıkmıştır ve kendisi de bizzat kumandanlık yapmıştır. II.Şuppiluliuma’nın oğlu olan Arnuwanda ise iki kez birliklere kumandanlık yapmıştır (Beal, 1992: 319).

5.35. LÚ^UGIŠTUKUL²

Bu terimi incelemeyen önce GIŠTUKUL sümerogramı’nın anlamını incelememiz gerekir. GIŠTUKUL için Güterbock, “silah, edevat” anlamının olduğunu kült ve tapınak envanterleri metinlerinde ise “topuz” manasında kullanıldığını söylemiştir. Goetze, ise kelimeye “gürz, topuz, merasim asası” karşılığını vermiştir (Erkut, 1990: 511). LÚ^UGIŠTUKUL’u Friedrich “işçi, zanaatkâr” (Friedrich, 1952: 283-284) olarak tercüme etmiştir. İmparati, ise kelimeyi LÚ^UGIŠKU olarak okumuştur ve “zanaatkâr” olarak tercüme etmiştir. (İmparati, 1992: 58-61). Beal, ise LÚ^UGIŠTUKUL’u “silah-adam” olarak tercüme etmiştir (Beal, 1988: 304). Sturtevant ve Bechtel ise bu terimi “asker” olarak tercüme etmişlerdir. Bu terim Hitit kanun metinlerinde de geçmektedir. Metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve tercümesi aşağıda verilmiştir (Sturtevant-Bechtel, 1933: 220-221):

37 ták-ku LÚ^UGIŠ[TUKUL ha]r-ak-zi LÚ^UIL-KI ti-it-ti-an-za nu^{L[U]} I[L]-K[I] te-iz-zi

38 ki-i GIŠTUKUL-[I]i-me-it ki-i-ma ša-ah-ha-mi-it nu-za ŠA LÚ^UGIŠTUKUL A.
ŠA(G)^{HLA}

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 117.

²Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 30.

39 *an-da ši-y[a-at-t]a-ri-ia-zi* ^{GIŠ}TUKUL-ya *har-zi ša-ah-ha-na iš-š[a-i]*

40 *ták-ku* ^{GIŠ}TUKUL [*mi-i*]m-ma-i nu A.ŠA(G).^{HIA} ŠA LÚ ^{GIŠ}TUKUL *hár-kán-ta-an š[a-me-en-zi]*

41 *na-an* LÚ.MEŠ URU-r[*i a*]n-ni-eš-kán-zi *ma-a-an* LUGAL-uš NAM.RA^{HIA} *pa-a-i*

42 *nu-uš-ši* A.ŠA(G)^{HIA} d[*a-a*]n-zi *na-aš* <LÚ> ^{GIŠ}TUKUL *ki-ša-ri*

“Eğer bir asker ortadan kaybolursa (ve) bir kiracı çiftçi (askerin çiftliğinden) pay almak isterse ve kiracı çiftçi şöyle söyler: ‘Bu benim askerlik hizmetimdir ve bu benim toprak beyine hizmetimdir. Ve o askerin çiftliğini alır, o hem orduyu besler hem de toprak beyine hizmetini icra eder. Eğer o askerlik hizmetini reddederse o kaybeder askerin çiftliğini boşaltır ve köyde çalışan insanlar onu işlerler. Eğer kral bir NAM.RA yollarsa, onlar onu çiftlik için alır ve o bir asker olur.”

Yukarıda tercümesini verdiğimiz satırlardan LÚ ^{GIŠ}TUKUL’u Osmanlı Askeri Teşkilatındaki tımarlı sipahilere benzetebiliriz. Osmanlı Askeri Teşkilatında tımar sahibi sulh zamanı kendi bölgesine yerleşmek zorunda ve tımar sahibine “*vergi*” vermek zorundadır (Özbilgen, 2004: 207). Hititlerde de anladığımız kadarıyla ona diğer görevlerinin yanında orduyu beslemek ve toprak beyine hizmet etmek görevleri de verilmiştir.

5.36. LÚ *uškiškatala*¹

LÚ *uškiškatala* olarak isimlendirilen görevli için Friedrich “*Bekçi, Muhafız*” (Friedrich, 1952: 236), Daddi “*Koruma*” (Daddi, 1982: 459) Brock, ise “*Bekçi*” (Van Brock, 1962: 80) karşılıklarını vermişlerdir. Ünal ise bu görevi “*Şahsi Koruma, Özel Koruma*” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 570).

5.37. LÚ *weheškatala*²

LÚ *weheškatala* askeri görevlisi için Friedrich, “*Devriye, Keşif Kolu*” (Friedrich, 1952: 251), Brock ise “*Devriye*” (Van Brock, 1962: 79) olarak tercüme etmişlerdir. Ünal kelime için “*Nöbetçi, Etrafta Dolaşan, Devriye, Keşif Kolu, Gözcü*” karşılıklarını vermiştir (Ünal, 2016: 591). Bu terim sadece Tapınak Görevlileri ile ilgili Direktif Metninde görülmüştür (Beal, 1992: 319). Geceleri tapınakları korumak için devriyeler “LÚ.MES *weheškatala*” lar konulmuştur ve bu devriyeler gece boyunca dolaşarak tapınağı ve çevresini kontrol etmişlerdir.³ Tapınak görevlileri ile ilgili direktif metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir:

7 *nam-ma-kán* GE₆-az ^{LÚ.MES}ú-e-<hi>-eš-[ka]t-tal-li-iš *da-an-te-eš a-ša-an-du*

8 *nu* GE₆-an *hu-u-ma-an-da-an ú-e-hi-eš-kán-du*

7- Ayrıca geceleyin devriyeler konulmuş olsun.

8- Bütün gece boyunca dolaşınlar. (Süel, 1985: 54-55).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 459.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 460.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Süel, A. (1990). Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu ? , X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, s.515-522.

5.38. LUGAL.GAL

LUGAL.GAL Sümerogramı “büyük kral” anlamına gelmektedir (Rüster ve Neu, 1989: 336). Hitit ordusunda Kral erken zamanlardan itibaren ordunun başında “başkumandan” olarak seferlere katılmış ve bizzat orduyu yönetmiştir. Anitta Metninde Kral şöyle söylemektedir:

5 *Kuššara [kr]alı şehirden aşağıya [ki]tle halinde ge[ldi,]*

6 *[ve Ne]ša'yı geceleyin güçlü bir saldırı ile al[dı].*

7 *[N]eša kralını yakaladı ve Neşalılalılardan*

8 *hiçbirine kötülük yapmadı.*

9 *[Onları] (kendilerinin) anaları, babaları yaptı (Alp, 2001: 53).*

Bu satırlardan Kralın bu askeri operasyonun başında olup onu yönettiği anlaşılmaktadır. I. Hattuşili'nin ise Orta, Güney ve Güneydoğuya yaptığı seferlerini anlattığı metinde şu ifadelerini okuyoruz (Alp, 2001: 65): “Ben Tavananna'nın kardeşinin oğlu Tabarna (Hititçe nüshada: Hattuşili) Hattuşa'da krallık yapıyordu(m). Şahuitta'ya gittim. Onu yıkmadım ama topraklarını imha ettim. Askerlerimi iki noktada geride bıraktım ve onlara her çeşit ganimet malı(nı) verdim. Zalbara karşı gittim ve onu imha ettim.” Bu satırlarda da açıkça I. Hattuşili'nin (MÖ 1650-1620) ordunun sevk ve idaresini yapan başkomutan olduğu görülür. Ayrıca I. Murşili (MÖ 1620-1590), Telipinu (MÖ 1510-1485), II. Tuthaliya (MÖ 1445), I. Arnuwanda (MÖ 1400-1370), III. Tuthaliya (MÖ 1430-1400), I.Şuppiluliuma (MÖ 1370-1340), II.Murşili (MÖ 1339-1310), II. Muwatalli (MÖ 1310-1285), III. Hattuşili (MÖ 1280-1250), IV.Tuthaliya (MÖ 1250-1225), II.Şuppiluliuma (MÖ 1210-1190)¹ icraatlarını anlattıkları metinlerde ordularını başkomutan olarak idare ettiklerini yazdırmışlardır (Beal, 1992: 297-317).

5.39. UGULA²

Hitit ordusunda yer alan ve önemli bir görevli olan UGULA rütbesi için Daddi, ve Friedrich “Müfettiş” (Daddi, 1982: 471, Friedrich, 1952: 298), Tischler ise “Müfettiş, Başkomutan” (Tischler, 2001: 263) olarak karşılıkları verilmiştir. Ünal ise kelimeyi “lider, başkan, şef” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 560). Bu askeri rütbenin geçtiği metinlerden biri de Urşu kuşatması metnidir. Bu metnin ilgili satırlarının transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir (Beckman, 1995: 24, 26):

34 *(um-ma) LUGAL (-ma) a-ua-at a-bi-ia*

35 *1-en LÚ-lum GAL i-la-ak ú ERÍN.MEŠ i-şú-um i-la-ak- i-na x [...]*

36 *aš-ri-i[š LÚ.] MEŠ GAL.GAL aš-ri-iš UGULA LÚ^{MEŠ} GIŠ¹TUKUL ú-ul iz-z[a-zu...]*

37 *x [o o o o ki-]a?-am te-zi-ba ú-ul LUGAL a-na te₄-mi-šu [...]*

“Kral (şöyle söyler): ‘Babamın ve büyük babamın sözünden döndüm mü ben. Tek bir soylu adam gidecektir, ve bir küçük ordu [.....] ya gidecektir. Bu yerde ne soylu adam nede sadık adamların müfettişi tam yerinde olacaktır.[....] siz nitekim vazgeçiyorsunuz ki.Ben, Kral, onun raporuna [.....] etmeyeceğim.’”

¹ Hitit kral listesi ve kronolojisi için bkz: Ünal, A. (2002). *Hitit Devrinde Anadolu*, Kitap I, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 65.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo, s. 471.

5.40. UGULA X¹

Alp, UGULA X rütbesini “*Onbaşı*” olarak tercüme etmiştir (Alp, 2001: 154). Beal ise bu terimin daha yüksek bir rütbe olabileceğini söylemiştir. Çünkü Beal’a göre kelimeye geçen X yani “10 rakamının” adama mı yoksa birliklere mi tekabül ettiği tam olarak anlaşılamamıştır. Çünkü bu terim asla düşük rütbeler olan L^UDUGUD ve L^USIG₅ ile yan yana görülmemiştir. Seferler, sefer hazırlıkları ve garnizon görevleriyle ilgili direktif metinlerinde de UGULA X’den asla söz edilmemiştir. Bu seçkin koruma birliklerinin bir özelliğidir ve onlarda seferlerde görülmemişlerdir (Beal, 1992: 508,509).

5.41. UGULA X ŠA KARASŠ

UGULA X ŠA KARASŠ askeri görevlisini, Daddi, “*On Ordu’nun Müfettişi*” olarak tercüme etmiştir (Daddi, 1982: 472). I. Šuppiluliuma’nın Suriye seferlerinden birinde ise *Lupakki* adında bir adam Suriye’deki Hitit ordusuna komutanlık etmek için geride bırakılmıştır. Komuta ettiği bu ordunun sayısal olarak 600 piyade ve atlı-birlikler den oluştuğu belirtilmiştir. Bu metinde *Lupakki*’nin rütbesi UGULA X ŠA KARASŠ olarak verilmiştir (Beal, 1992: 409).

5.42. UGULA LĪM

Cate, bu askeri rütbenin “*Bin (Adam)’ın Komutanı*” yani “*Binbaşı*” olarak kullanıldığı kanısındadır (Houwink Ten Cate, 1984: 60). Ünal da bu rütbeyi “*Bin Kişilik Askerlerin Komutanı, Binbaşı*” olarak tercüme etmiştir (Ünal, 2016: 560). Eski duktusla yazılan bir metinde ise bu görevlinin anlamı şu şekilde okunmaktadır: “Šaualia’nın oğlu [.....] bunlar Bin’in müfettişi dirler.[.....] onların kurtu dur” (Beal, 1992: 379).

5.43. UGULA LĪM L^U.MEŠŠUŠ

UGULA LIM L^U.MEŠŠUŠ adını taşıyan askeri görevli “*Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi*” olarak tercüme edilmiştir. KBo 3.34 ii 21–35 numaralı metinde ise terimle ilgili olarak şu satırlara rastlanmıştır; “*Kral, İspudaşınara ile birlikte Šuppiman ve Marašša yı aldı. Onlar (Šuppiman ve Marašša) Bin Arabalı Savaşçının Müfettişi dirler. O (kral), onu (İspudaşınara) (ve) onları (Šuppiman ve Marašša) çavuş eğitimi(?) yaptı. O, gece sürekli olarak manevralara gider*” (Beal, 1992: 375-376).

5.44. UGULA LĪM (SERI)²

Sümerce olarak UGULA LIM (SERI) şeklinde yazılan bu askeri rütbeyi Alp “*Binbaşı*” (Alp, 2001: 154), Cate ise “*Bin Piyade-Adamın Komutanı*” ((Houwink Ten Cate, 1984: 60) olarak tercüme etmişlerdir. Ünal ise farklı bir yaklaşımla kelimeye “*Kır Askerlerinin Binbaşısı*” karşılığını önermiştir (Ünal, 2016: 560). Bu terim birçok askeri metinde geçmektedir. Telipinu fermanında bu önemli görevli saray ve askeri personeli arasında görülmektedir (Beal, 1982: 473).

Metnin ilgili satırlarının tercümesi şöyledir: “*Şimdi bugünden itibaren Hattuša’da siz saray oğlanları, korumacılar “zıpkıncılar”, (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, aşçılar, asa adamları, araba savaşçıları (?), savaş alanı binbaşısı bu konuyu arkadan bilin!*” (Alp, 2001: 62). Bir diğer metinde ise şu ifadeler vardır: “*Eğer asil bir kişi veya sonuncu kişi savaştan geri kaçarsa, çavuşu ve binbaşısı onu saklamasınlar ve onu derhal saraya bildirsinler!*” (Beal, 1992: 175).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 471.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 470-471.

5.45. UGULA NIMGIR ERİN^{MEŞ1}

Sümerce UGULA NIMGIR ERİN^{MEŞ} olarak yazılan bu askeri görevli için Alp, “*Ordu Müfettişlerinin Kumandanı*” (Alp, 2001: 154) ve Beal ise bu görevli için “*Habercilerin Müfettişi*” (Beal, 1982: 396) karşılığını vermiştir.

5.46. ZAG-aş BELU

Hitiçe metinlerde ZAG-aş BELU olarak karşımıza çıkan bu askeri görevli dilimize “*Sınır Beyi*” olarak tercüme edilmektedir. Bu terimin geçtiği metinlerden birinde şu ifadeler yer almıştır: “*Veya (Eğer) sen Majestemden birlikleri ve atlı(birlik)leri sorarsan yada eğer sen ‘Hatti’nin bir Sınır Beyinden birlikleri ve atlı(birlik)leri sorarsansöyle ‘bazı düşmanlar ortaya çıktı..... Ve Ben, Majestem, size birlikler ve atlı(birlik)ler gönderdim ya da ülkenin Sınır Beyi düşman topraklarına doğru giderek size destek vermeye gelir*” (Beal, 1992: 442).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Anadolu’da batı Ege’den güney doğuya ve oradan Mezopotamya’ya kadar uzanan toprakların kontrolünü büyük ölçüde ele geçiren Hititler bu toprakları ellerinde tutabilmek için güçlü bir ordu teşkilatına ihtiyaç duymuşlardır. Emperyal bir güç olan Hititler ticaret ve diplomasiye de büyük önem vermişlerdir. Göz koydukları toprakları ele geçirebilmek için bazen siyasal antlaşmalar, bazende politik ve ekonomik baskı kurma gibi yöntemlerle egemenlik alanlarında hegemonyalarını sürdürmüşlerdir. Nitekim, dönemin stratejik hammadde ticaret yollarının kesiştiği bölge olan Kuzey Suriye’yi kontrol altına alma hedeflerine varabilmek için de erken dönemlerden itibaren askeri seferler düzenleme yoluna gitmişlerdir. Askeri seferlerle orduları bir yerden bir yere sevk etmek güçlü bir mali yapıya sahip devlet organizasyonunu gerekli kılmaktadır. Ayrıca sahip olunan bu ordunun iyi eğitilmiş ve düzenli bir askeri teşkilata sahip olması da beklenmelidir. Hititler de bu koşulları sağladıkları oranda düzenledikleri askeri seferlerde başarı elde etmişlerdir. II. binyıl Anadolu’sunun coğrafı ve iklim koşullarında binlerce asker, malzeme, kağnılar ve canlı hayvan sürülerinin çok uzun mesafelerde sevk ve idaresi hiç kuşkusuz gelişmiş bir lojistik yapı ve tecrübeli kurmay heyetinden geçmektedir. Hitit askeri başarılarının altında yatan muhtemel sır ise Hitit ordusunda her bir önemli görev için ayrı bir unvan ve rütbeye sahip olan uzmanlaşmış bir kadronun mevcut bulunmasıdır. Askeri personelin yüksek bir disiplin altında bulunduğunu ve bu disiplinin sağlanması adına orduda ağır cezalar uygulandığını Hititçe metinlerden öğrenmekteyiz². Ayrıca krala ve ailesine sadakati sağlamak içinde askeri yemin törenleri düzenlenmektedir (Bryce: 2015: 37). Hitit ordusu yukarıda bahsettiğimiz askeri başarı öyküsünü büyük oranda varlığını ordunun ana omurgasını teşkil eden yaya ve arabalı askeri birliklerine borçludur. Bununla birlikte II. Şuppiliuma döneminde Alaşiya kıyılarında yapılan deniz savaşları Hititlerde donanmanın varlığına işaret etmektedir. Fakat bu kuvvetlerin tamamen yerli mi yoksa denizci kavimlerle yapılan anlaşmalar sonucu paralı olarak oluşturulmuş güçler mi olduğuna yönelik tartışmalar henüz bir netlik kazanmamıştır. Hitit askeri hiyerarşisinde en çok öne çıkan unsur ise bu yapının günümüz modern ordularında olduğu gibi on tabanlı bir sisteme göre kurulmuş olmasıdır. Ayrıca kralın yakınında görev yapan hizmet memurlarının da ilerleyen dönemlerde mevcut unvanlarını korudukları halde kimi zaman general rütbesiyle orduları yönetmiş

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell’ateneo, s. 130.

² Kral, emirlerini dinlemeyen subayları kimi zaman gözlerine mil çektirmek yahut idam cezasıyla tehdit etmektedir: “*Kaşşu ve Zilapiya’ya söyle: Bu mektup size ulaşır ulaşmaz ivedilikle Majestelerinin huzuruna gelin. Eğer gelmezseniz adamlarım sizi gördükleri yerde gözlerinize mil çekecekler!*” *Sen Pipappa, UKU.UŞ askerlerini (yani profesyonel düzenli ordu mensuplarını olabildiğince çabuk bu tarafa geçirt. Onları orduya getir. Eğer yapmazsan geleceksin (ve) öleceksin!* (Bryce, 2015: 36-37).

olmaları da soyluların Hitit ordusunun hiyerarşisindeki görev dağılımlarını anlamamız açısından önemli bir husustur. Bu gibi üst düzey askeri görevlere atanmada krala olan akrabalıktaki yakınlık derecesi ve soyluluk çok belirleyici olmuştur. Yine kralın muhafız alayı olarak hizmet gören ve mızraklı askerlerden oluşan ve *MEŞEDİ* askerleri olarak isimlendirilen farklı bir askeri talim-terbiye alarak hazırlanmış, özel üniformaları bulunan ve günümüz operasyonel taktik kuvvetlerinde olduğu gibi seçkin askerlerden oluşturulmuş bir kıtanın varlığı da Hitit ordu sistemindeki farklı yapılardan birini oluşturmaktadır (Bryce, 2012: 39).

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında Hitit ordusunda yer alan ve çeşitli rütbelerde görev alan elliye yakın askeri personel saptanmıştır. Askeri vali ve kale beylerinden, garnizon komutanlarına, istihbarat subaylarından, lojistik ve levazım personeline, neferlerden haberci, gözcü ve ulaklara, devriye ve keşif kollarından, süvari ve tımarlı askerlere, sınır devriyesinden, ordu müfettişinden, muhafız alayı komutanına kadar modern ordularda yer alan pek çok görev ve rütbe Hitit askeri teşkilatında yapılanmıştır. Atlı Arabalı Sınıf, Piyade Sınıfı, Deniz Birliği, (her ne kadar tartışmalı da olsa Okçu ve Süvari Birliği) gibi kuvvet kollarına sahip olan Hitit ordusu uhdesindeki piyade er, çavuş, yüzbaşı, binbaşı ve general gibi onluk düzende kurulmuş bu hiyerarşik askeri organizasyon yapısı Hititleri bölgelerinde potansiyel bir süper güç olarak öne çıkartmıştır. Dönemlerinde Anadolu'nun büyük bir kısmına ve Kuzey Suriye topraklarına hakimiyetlerini kabul ettiren Hititler kültür ve sanatlarını da emperyal bir güç olarak egemenlikleri altındaki bölgelere askeri güçlerinin bir nişanesi olarak yaymışlardır.

Kaynakça

- Alp, S. (1947). Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı, *TTK Belleten*, (43), 383-402.
- Alp S. (1949). Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *TTK Belleten*, (50), 245-270.
- Alp, S. (1952). Hitit Devletinin İç Bünyesi, *IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 10-14 Kasım 1948, Ankara.
- Alp, S. (1991). *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alp, S. (1993). *Beiträge Zur Erforschung des Hethitischen Temples*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alp, S. (2001). *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Anlağan, Ç. & Bilgi, Ö. (1989), *Protohistorik Çağ Silahları*, İstanbul: Grafik Sanatlar Matbaası.
- Balkan, K. (1973). İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi, Ankara: Anadolu Medeniyetlerini Araştırma Vakfı Yayınları.
- Beal R. (1992). *The Military Organization of the Hittite*, Heildelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Beal, R. (1995). Hittite Military Organization, *Civilization of the Ancient Near East*, (2), 545-554.
- Beal, R. (1998). The ^{GIŠ}TUKUL-institution in Second Millennium Hatti, *Altorientalische Forschungen*, (15), 269-305.
- Beckman, G. (1995). The Siege of Uršu Text (CTH 7), *Journal of Cuneiform Studies*, (7), 23-34.

- Bilgiç, E. (1941). Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmaları Dergisi*, (1), 913-950.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Bryce, T. (2015). *Hitit Savaşçıları M.Ö. 1650-1200*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Daddi, F. P. (1982). *Mestieri, Professioni E Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma: Edizioni dell'ateneo.
- Dinçol, A. M. (1982). Hititler, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Görsel Yayınları.
- Dinçol, A. M. (1985). Ašhella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış, *TTK Belleten*, (193), 1-40.
- Eğilmez, M. (2005). *Hitit Ekonomisi*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Erkut, S. (1990). Hititçedeki ^{GIŠ}TUKUL Hakkında, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (2), 22-26 Eylül 1986, Ankara.
- Friedrich, J. (1952). *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter.
- Goetze, A. (1933). *Die Annalen Des Muršiliš*, Leibzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhadlung.
- Gurney, O. (2001). *Hititler*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Hoffner, H. (1967). Glossary, *Revue Hittite Et Asianique*, (25), 7-99.
- Houwink Ten Cate, H. J. (1984). The History of Warfare According to Hittite Sources: The Annals of Hattusilis I, *Anatolica*, (11), 47-83.
- Imparati, F. (1992). *Hitit Kanunları*, Özbayoğlu, E. (Çev.), Ankara: İtalyan Kültür Heyeti.
- İnan, A. (1992). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Karauğuz, G. (2002). *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Kempinski, A. & Koşak, S. (1982). CTH 13:The Extensive Annals of Hattušili, *Tel Aviv*, (2), 87-116.
- Kınal, F. (1964). İlk Çağlarda Kıbrıs, *TTK Belleten*, (109-112), 383-417.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kınal, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Laffont, R. (1966). *The Ancient Art of Warfare*, Paris: ILTE.
- Llyod, S. (1989), *Türkiye'nin Tarihi*, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Mcqueen, J. (2001). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Ankara: Arkadaş Kitapevi Yayınları.

- Neu, E. (1974). *Der Anitta-Text*, Studien zu den Boğazköy-Texten, (18), Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Otten, H. (1981). *Die Appologie Hattusilis III*, Studien zu den Boğazköy-Texten, (24), Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Otten, H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 1, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Özbilgen, E. (2004). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*, İstanbul: İz yayıncılık.
- Puhvel, J. (1984). *Hittite Etymological Dictionary*, Berlin: Mouton Publishers.
- Reyhan, E. (1994). Hitit İdare Sisteminde Yer Alan Yönetim Görevlileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rüster, C. & Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon*, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 2, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Schuler, von E. (1957). Hethitische Dienstanweisungen, *Archiv für Orientforschung*, (10), Graz: Im Selbstverlage des Herausgebers.
- Sever, H. (1987). Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (31), 421-428.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile ilgili Bir Tapınak Metni*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi
- Süel, A. (1990). Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu?, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 22-26 Eylül 1986, Ankara.
- Sturtevant, E. & Bechtel, G. (1935). *A Hittite Chrestomaty*, Special Publications of the Linguistic Society of America, Philadelphia: Waverly Press.
- Taş, İ. (2008). M.Ö.13.Yüzyılda Kargamış Krallığında Görevli İki Hitit Memuru: mâr šarri (DUMU.LUGAL) ve Lukartappu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (43), 95-117.
- Ünal, A. (2002). *Hitit Devrinde Anadolu*, Kitap I, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hitit Devrinde Anadolu*, Kitap II, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu*, Kitap III, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2007). *Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2020). *Eski Anadolu ve Önasya'da At ve Kikkuli'nin Kaleminden Dünyanın En Eski At Eğitim Metinleri*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Van Brock, N. (1962). Dérivés Nominaux En L Du Hittite Et Du Louvite, *Revue Hittite Et Asianique*, (71), 69-168.

Yadin, Y. (1963). *The Art of Warfare in Biblical Lands in the light of Archaeological Discovery*, London: Weidenfeld and Nicolson.

Yakar, J. (2000). *Ethnoarchaeology of Anatolia Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Jerusalem: Emery and Claire Yass Publications in Archaeology. HKM: Hethitische Keilschriftafeln aus Maşat

RAI: Reallexicon der Assyriologie und der vorderasiatischen Archäologie